

เพราะถ้าศาสตร์ด้านความคิด ภาษา และวัฒนธรรมในมหาวิทยาลัยถูกรีดรอนลดความสำคัญจนเหลือนบทบาทในมหาวิทยาลัยน้อย ในขณะที่ศาสตร์ด้านสาขาวิชาชีพเฟื่องฟู และถ้านักการศึกษาเพียงคิดว่าต้องการสร้างมหาวิทยาลัยเป็นแหล่งรวมความรู้และแข่งขันกันในศาสตร์สาขาต่าง ๆ เพื่อให้บัณฑิตนักศึกษามีเพียงความสามารถที่จะมองโลกได้กว้างไกลขึ้น เป็นการเปิดโลกทัศน์ให้สามารถตัดสินใจว่าจะประกอบอาชีพอะไรเท่านั้น เราก็ควรเตรียมตัวระวังได้เลยว่า จะมีการสร้างค่านิยมเพียงด้านเดียวอย่างที่เอ่ยถึงแล้ว และถ้ายึดค่านิยมด้านเดียวนั้นเฟื่องฟูถึงระดับหนึ่ง เราก็คงต้องการแต่เพียงโรงเรียนฝึกอาชีพสำหรับความชำนาญเฉพาะด้านเท่านั้น ไม่ต้องการมหาวิทยาลัยอีกต่อไป

ABSTRACT

Europe: On the Education and Education in Germany

Pornsan Watanangrura

The concept of European higher education, also of German education can be traced back to the studies of *artes liberales* at the European universities in the Middle-Age. In spite of differences in history, language and culture of the European countries, the basic idea of European education has a common ground in the tradition of the ancient world of Greeks and Romans, Humanism and Christianity. The Middle-Age in Europe with the high authority of the Catholic Church is considered as the "Dark-Age" of science and technology, which led to the establishment of European universities, starting with the University of Bologna (1088), the University of Paris (Sorbonne) in 1268 and the first German university in Prague in 1348. The history of universities in Europe can be characterized as the history of the dispute about discrepancies between the humanities and practical science as demonstrated in the *tractate* of the famous German philosopher Immanuel Kant "Der Streit der Fakultäten". Since the beginning of the 20th century, this dispute has become a new form of academic controversy between the humanities and science.

This paper aims to illustrate the genesis of the education in Europe with emphasis on the ideas of higher education in Germany. Discussions about the rise of science and technology in the late 19th century show the serious and uncertain position of the humanities in the modern world, especially in the newly united Europe which forms *The European Union*, which has led to the reform of higher education through the Bologna-treaty in 1999. In this light, Thais should be aware of and learn from the history of education in Europe and Thailand.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

พรสวรรค์ วัฒนางกูร¹

ประเด็นด้านการศึกษาของยุโรปเป็นหัวข้อที่ครอบคลุมเนื้อหา กว้างขวางลึกซึ้งอย่างยิ่ง เป็นประเด็นที่อยู่ในกรอบความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” ซึ่งยากที่จะเสนอภาพของการศึกษาในยุโรปที่เป็นเอกภาพ ต่างจากที่เราสามารถเสนอภาพยุโรปในแง่เศรษฐกิจในกรอบของสหภาพยุโรป (European Union EU) ซึ่งทำได้ง่ายกว่ามาก เพราะภาพเศรษฐกิจของ EU มีเอกภาพและเนื่องจากเรื่องการศึกษาในยุโรปผูกพันอยู่กับพื้นฐานทาง ความคิด ภาษาและวัฒนธรรมนี้เอง การที่จะทำความเข้าใจยุโรปให้ดีเพื่อให้ เข้าใจตัวเราเองให้ดีขึ้นนั้น จึงต้องมารู้จักพื้นฐานความคิด วัฒนธรรมของ ยุโรปในภาพรวม ตลอดจนปรัชญาการศึกษา เพื่อที่จะนำความรู้ความเข้าใจ เหล่านั้นมาปรับใช้กับสังคมไทยให้ได้ประโยชน์สูงสุดในลักษณะบูรณาการ ทั้งนี้ผู้เขียนจะได้เจาะแนวคิดเรื่องการศึกษาของเยอรมันอันมีพื้นฐานจาก แนวคิดยุโรปโดยรวม มีแนวทางที่ชัดเจนและน่าสนใจศึกษาเป็นอย่างยิ่ง

เพื่อทำความรู้จักยุโรปในภาพรวมแล้วลงลึกที่ชนบทมหาวิทยาลัยยุโรป กับประเด็นการศึกษาแบบเยอรมัน ผู้เขียนขอเสนอประเด็นเป็น 5 หัวข้อ² ดังนี้

¹ ศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาภาษาเยอรมัน ภาควิชาภาษาตะวันตก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² ดูเปรียบเทียบ พรสวรรค์ วัฒนางกูร, “ยุโรป : ประเด็นการศึกษาด้านความคิด ภาษา และวัฒนธรรม”, จากตะวันออก-ตะวันตกสู่โลกาภิวัตน์ทางปัญญา, ชีระ นุชเปี่ยม (บรรณาธิการ), โครงการเอเชียยุโรปศึกษาภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2546, หน้า 5-25.

1. ยุโรปในภาพรวมทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและภูมิปัญญา
2. ลักษณะพิเศษของพื้นฐานทางความคิดและวัฒนธรรมยุโรป-
ชนบทมหาวิทยาลัยยุโรป
3. ขนบการศึกษาแบบเยอรมัน
4. เส้นทางขนานของ “science” และ “humanities”
5. การปรับเปลี่ยนวิธีรับความรู้และแนวทางการศึกษาด้านความคิด
ภาษา และวัฒนธรรม ในสังคมไทย

1. “ยุโรป” ในภาพรวมทางประวัติศาสตร์วัฒนธรรมและภูมิปัญญา

เขตพื้นที่ในยุโรปและอิทธิพลของยุโรปที่มีต่อสังคมไทยชัดเจนและ
มากที่สุดเห็นจะได้แก่ ยุโรปตะวันตก (คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส) และ ยุโรป
กลาง (คือ เยอรมนี) ส่วนอิทธิพลทางความคิด ภูมิปัญญาจากยุโรปเหนือ
(สแกนดิเนเวีย) ยุโรปตะวันออก (รัสเซีย ดินแดนในคาบสมุทรบอลข่าน) และ
ยุโรปใต้ (อิตาลี สเปน โปรตุเกส) ต่อประเทศไทยเห็นได้ไม่ชัดเจนนัก

ท่านอาจารย์ป๋วย อึ๊งภากรณ์เคยเสนอไว้ในปาฐกถาอนุสรณ์ชินแคลร์
ทอมป์สัน พ.ศ. 2512 ว่า คุณลักษณะพื้นฐานของวัฒนธรรมตะวันตกคือ
หลักเสรีภาพ เป็นสิ่งที่ส่งเสริมปัญญาเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาชาติและ
ประชาธิปไตย³

ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา วิเคราะห์พัฒนาการทาง
ประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันระหว่างตะวันตกกับตะวันออกทำให้วัฒนธรรม
ตะวันตกก่อรูปโดยมีลักษณะเด่นอย่างน้อย 2 ประการ คือ

(1) เน้นความเป็นปัจเจกบุคคลความสำคัญของมนุษย์และเสรีภาพ
ของมนุษย์

(2) เน้นวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยมีพื้นฐานมั่นคงอยู่บนสถาบัน
กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ความคิดมนุษยนิยมและการแสวงหาความรู้แบบเป็น

³ อ้างใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, “วัฒนธรรมตะวันตกกับพัฒนาการสังคมไทย”, ใน
ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไทย, สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2540, หน้า 95.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

วิทยาศาสตร์ การเกิดระบบทุนนิยมอุตสาหกรรมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีรากฐานย้อนไปไกลในประวัติศาสตร์ และเกิดจากการต่อสู้พัฒนาการภายในสังคมยุโรปเอง⁴ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2540, หน้า 97-99)

ในความเห็นของผู้เขียน ประวัติศาสตร์ของวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของ “ยุโรป” โดยภาพรวมเป็นประวัติศาสตร์ของการต่อสู้ทางความคิดที่เป็น “ชนบท”⁵ ของฝรั่งเศสยุโรปนับแต่ยุคสมัย “ชนบท” ที่ว่านี้ไม่ใช่ “ชนบท” ต่ออำนาจของศักดินา แต่เป็น “ชนบท” ต่อต้านคริสตจักรเพื่อปลดปล่อยตนเองให้หลุดพ้นจากโซ่ตรวนของคำสอนที่ตายตัวเบ็ดเสร็จและโต้แย้งไม่ได้ของศาสนจักรโรมันคาทอลิกที่มองมนุษย์ว่าไร้ความสำคัญเมื่อเทียบกับอำนาจของพระเจ้าและศาสนจักร ความคิด “ชนบท” ที่ว่านี้นำไปสู่แนวคิด “มนุษยนิยม” (Humanism) ที่เน้นความสำคัญของมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลมากขึ้นในยุคเรอเนสซองส์ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 และนำไปสู่การปฏิรูปศาสนาของมาร์ติน ลูเธอร์ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 ความคิดต่อต้านต่อศาสนจักรที่เน้นความสำคัญของมนุษย์ส่งผลให้เกิดการค้นพบทางวิชาการมากมายในเวลาต่อมาอันเป็นบ่อเกิดของแนวคิดที่มนุษย์ต้องการเอาชนะและควบคุมธรรมชาติโดยอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ

อาจกล่าวได้ว่า การศึกษาด้านความคิด ซึ่งก็คือศาสตร์สาขาวิชาด้านปรัชญาของฝรั่งเศสตะวันตกได้ทำให้ความเชื่อและศรัทธาในคริสต์ศาสนาของผู้คนภายในสังคมยุโรปถดถอยลงไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่ยุคสมัยจวบจนถึงปัจจุบัน

เมื่อกล่าวถึงศาสตร์ด้านความคิด ในชนบเยอรมันจะใช้คำว่า *Geisteswissenschaft* ซึ่งเป็นคำความหมายเฉพาะที่หาศัพท์ในภาษาอื่นที่มีความหมายตรงไม่ได้ คำว่า *Geist* แปลว่าจิตวิญญาณ *Wissenschaft*

⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เพิ่งอ้าง, หน้า 97-9.

⁵ ขยายความใน พรสวรรค์ วัฒนางกูร. “คลาสสิกยุโรปและคลาสสิกในวรรณกรรมไทย”, ใน *วารสารอักษรศาสตร์* ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (มกราคม - มิถุนายน 2543), สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, หน้า 112-114.

แปลว่า วิทยาการหรือวิชาการ ในภาษาฝรั่งเศสใช้คำที่ใกล้เคียงได้แก่ science humaine ส่วนภาษาอังกฤษใช้คำว่า humanities หมายถึงวิทยาการทุกสาขาที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ เห็นได้ชัดว่าปราชญ์เยอรมันแยกแยะศาสตร์ด้านความคิดและจิตวิญญาณออกไว้ต่างหากไม่ปะปนกับวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ ดังนั้น เราจึงพบว่าเยอรมนีเป็นดินแดนที่สำคัญยิ่งในยุโรปประเทศหนึ่ง ที่เป็นผู้นำศาสตร์แห่งความคิด ได้แก่ ปรัชญา (philosophy, Philosophie) และปราชญ์ชาวเยอรมันก็ได้ขยายศาสตร์บริสุทธิ์ว่าด้วยความคิด อันได้แก่ “ปรัชญา” ออกจากวิทยาการด้านภาษาวรรณคดีและวัฒนธรรม ซึ่งล้วนมีส่วนเกี่ยวพันกับมนุษย์ทั้งสิ้น ขนบเยอรมันดังกล่าวชัดเจนยิ่งขึ้นในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ต้นศตวรรษที่ 20 เมื่อวิทยาศาสตร์ และแนวคิดปฏิฐานนิยม (Positivismus/positivism) กลายเป็นวิทยาการที่กล้าแข็งขึ้นจนดูเหมือนจะทำให้ศาสตร์ด้านความคิดลดความสำคัญลง นำไปสู่การประจันหน้าและวิวาทะครั้งสำคัญระหว่างวิทยาศาสตร์และศาสตร์ด้านความคิดในเยอรมนี ผู้เขียนจะกลับมาที่ประเด็นนี้อีกคำรบหนึ่ง

2. ลักษณะพิเศษของพื้นฐานการศึกษาด้านความคิด ภาษา และ วัฒนธรรมของยุโรป - ขนบ มหาวิทยาลัยยุโรป

2.1 พื้นฐานทางความคิดร่วมกันของยุโรป-ขนบมหาวิทยาลัยยุโรป

ยุโรปเป็นดินแดนแห่งความต่างที่หลากหลายทางภาษาและวัฒนธรรม มีที่มาและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่ต่างกันในแต่ละภูมิภาค จากการศึกษาวิเคราะห์ความเป็นยุโรป เราพบว่า ยุโรปมีพื้นฐานที่ร่วมกันอยู่ 3 ประการด้วยกัน คือ

(1) พื้นฐานของมรดกทางวัฒนธรรมแห่งโลกโบราณ กรีก โรมัน ร่วมกัน (Antique, Antike)

(2) ยุโรปมีแนวคิดปรัชญามนุษยนิยม (humanism/ Humanismus) เน้นความสำคัญของมนุษย์ร่วมกัน

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

(3) ยุโรปมีชนของคริสต์ศาสนาร่วมกัน (christianity/Christentum)

ลักษณะร่วมกันของยุโรปทั้งสามประการดังกล่าวหล่อหลอมออกมาเป็นระบบวิธีคิดแบบยุโรปที่สะท้อนอยู่ในระบบการศึกษาด้านความคิดหรือปรัชญา ภาษา และวัฒนธรรมในมหาวิทยาลัยที่มีลักษณะร่วมกันมากกว่าในจุดอื่นๆ ผู้เขียนจึงขอชี้ลักษณะเฉพาะของโครงสร้างการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยของยุโรปโดยเปรียบเทียบระบบยุโรปของกลุ่มชนเผ่าภาษาโรมานซ์ คือ ฝรั่งเศส อิตาลี สเปน ผู้นำฝ่ายศาสนจักรคาทอลิกที่แตกต่างหรือคล้ายคลึงกับระบบการศึกษาของกลุ่มเจอร์แมนิก หรือ แกร์มาเนน (Germanic / Germanen) เนื่องจากอิทธิพลยุโรปต่อไทยจากชนเผ่าสองกลุ่มนี้มีมากกว่าชนเผ่าอื่นดังได้กล่าวมาแล้ว

ประเด็นที่จะกล่าวถึงคือโครงสร้างการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยยุโรป ยุคสมัยสมัยมีลักษณะอย่างไร อังกฤษนำโครงสร้างส่วนไหนไปใช้ และไทยได้รับอันใดบ้างจากระบบการเรียนรู้ของยุโรปดังกล่าวอย่างไร เพียงไร โดยสังเขป

มหาวิทยาลัยยุคแรก ๆ ของยุโรปมีกำเนิด ณ ดินแดนแห่งยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ คือ มหาวิทยาลัยโบโลญญา (Bologna, 1088) ตั้งขึ้นเพื่อเป็นอิสระทางความคิดให้พ้นจากการแทรกแซงของศาสนจักรคาทอลิก หลังจากก่อตั้งมหาวิทยาลัยโบโลญญา เป็นมหาวิทยาลัยปารีส หรือ ซอบอร์น (Paris-Sorbonne, 1268) ในฝรั่งเศส ส่วนมหาวิทยาลัยเยอรมันแห่งแรกในยุโรปคือ มหาวิทยาลัยปราก (Prag, 1348) และมหาวิทยาลัยเยอรมันแห่งแรกในดินแดนเยอรมนีคือ มหาวิทยาลัยไฮเดลแบร์ก (*Ruprecht-Karls Universität Heidelberg*, 1386) นับแต่นั้นมา ทุกมหาวิทยาลัยในยุโรป มีรูปแบบโครงสร้างของวิชาที่ต้องศึกษาเหมือนกัน คือ วิชาเหล่านี้ได้แก่ วิชาศิลปศาสตร์ที่เป็นอิสระทั้งเจ็ด (*artes liberales*) การเรียนแบ่งเป็นสองช่วง

ช่วงที่ 1 ประกอบด้วยกลุ่มวิชาว่าด้วย “ศิลปะการพูด” ได้แก่ ไวยากรณ์ (grammar) วาทศิลป์ (rhetoric) ไดอาเล็กติก (dialectic) ทั้งสามวิชาเรียกในภาษาละตินว่า *Trivium*

หลังจากนั้นเป็นกลุ่มวิชาด้าน “คณิตศาสตร์” 4 วิชา ประกอบด้วย เลขคณิต (mathematics) พีชคณิต (algebra) เรขาคณิต (geometry) ดนตรี

(music) และดาราศาสตร์ (astronomy) ทั้งสี่วิชานี้เรียกชื่อในภาษาละตินว่า *Quadrivium*

วิชาศิลปศาสตร์ทั้ง 7 นี้ นักศึกษาต้องเรียนในระยะแรกก่อนที่จะศึกษาต่อไปในช่วงที่ 2 เพื่อฝึกฝนความชำนาญเฉพาะด้านสำหรับนำไปประกอบอาชีพเฉพาะ ได้แก่ วิชากฎหมาย วิชาแพทย์ วิชาเทววิทยาเป็นต้น และในช่วงปลายของยุคกลางได้มีการตั้งโรงเรียนเตรียมสำหรับวิชาเฉพาะด้านขึ้น เพื่อประสิทธิ์ประสาทปริญญาสองปริญญาแก่ผู้เรียนคือ *Baccalaureus* (หรือปริญญาตรีในปัจจุบัน) และ *Magister* (หรือปริญญาโทในปัจจุบัน) หลังจากที่ผู้เรียนจบปริญญาสองขั้นนี้แล้วจึงจะเริ่มเรียน วิชาเฉพาะด้านสำหรับนำไปประกอบอาชีพต่อไป

ประเด็นสำคัญก็คือ มหาวิทยาลัยในยุโรประยะแรกจัดตั้ง “โรงเรียนพิเศษ” ที่ปัจจุบันเรียกว่า “college” หรือ “school” สำหรับการศึกษาเฉพาะด้านสายอาชีพต่อจาก *artes liberales* เช่น school หรือ college ด้านดนตรี ด้านกฎหมาย เป็นต้น มีมหาวิทยาลัยจากกลุ่มอังกอล-แซกซอนไม่น้อยเลยที่นำโครงสร้างการศึกษาปริญญา *Baccalaureus* และ *Magister* รวมทั้งโครงสร้าง school หรือ college สำหรับวิชาชีพไปเป็นต้นแบบมหาวิทยาลัยของตน เห็นได้จากระบบการศึกษาที่แบ่งเป็นปริญญาตรีและปริญญาโทของมหาวิทยาลัยในอังกฤษ อเมริกา แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ รวมทั้งระบบ college เช่น School of Economics ที่มีชื่อเสียงของ London University ในปัจจุบันด้วย ในขณะที่มหาวิทยาลัยในภาคพื้นทวีปยุโรป (Continental) ส่วนใหญ่ มีรากฐานแนวคิดด้านการศึกษาจากชนบ การเรียนรู้ของยุโรปแบบดั้งเดิมจากมัธยมสมัย

ส่วนในเยอรมนีนั้นการศึกษาในมหาวิทยาลัยมีลักษณะพิเศษออกไป อันเป็นผลจากอิทธิพลของแนวความคิดเชิงปรัชญาการศึกษาของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant, 1724-1804) ใน “ยุคแห่งแสงสว่างทางปัญญา” ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 (Enlightenment หรือ *Aufklärung*) ที่ชี้ให้เห็นความสำคัญของศาสตร์สามคณะ คือ แพทย์ศาสตร์ นิติศาสตร์ และเทววิทยา โดยคานท์ได้แจกแจงในบทความอันลือเลื่องชื่อ “*Der Streit der Fakultäten*”

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

(การถกเถียงของคณะต่างๆ) กล่าวถึงบทบาทหน้าที่และสิทธิของศาสตร์แต่ละสาขาในมหาวิทยาลัยชี้ให้เห็นจุดผกผันของคณะ “เบื้องล่าง” (*die “unteren” Fakultäten*) อันได้แก่คณะของศิลปศาสตร์ทั้งเจ็ดว่า ในท้ายที่สุด บัณฑิตของคณะ “เบื้องบน” (*die “oberen” Fakultäten*) ซึ่งเป็นสายวิชาชีพสามคณะอาจมีความสำคัญเป็นที่ต้องการของสังคมมากกว่าคณะ “เบื้องล่าง” เพราะมนุษย์เราเมื่อมีชีวิตอยู่ย่อมต้องการมีสุขภาพแข็งแรงมีแพทย์รักษาพยาบาลใช้ และเมื่อมนุษย์ผู้นั้นประสบปัญหาทางสังคมเขาย่อมต้องการทนายแก้ต่างให้ ยามเมื่อเผ่าชราท่อนที่ชีวิตจะหาไม่ ก็ต้องการพระให้มาสวดให้พรก่อนสิ้นลม ดังนั้น ศาสตร์ของทั้งสามคณะ คือ แพทย์ศาสตร์ นิติศาสตร์ และ เทววิทยาจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นขาดไม่ได้สำหรับชีวิตมนุษย์ นอกจากนี้ ค้นหยังได้ ชี้แจงให้เห็นจริงว่า มีคณะวิชาด้านศิลปศาสตร์ (*Geisteswissenschaft*) หรือ Humanities ในชนบอังกฤษ-ซักซอน) เท่านั้นที่มีศักดิ์และสิทธิ์และมีเนื้อหาศาสตร์มั่นคงพอที่จะวิพากษ์วิจารณ์ศาสตร์อื่น ๆ ได้ในนามของ “ความจริง” และในนามของ “เหตุผล” อันเป็นปรัชญา หลักของยุคแห่งแสงสว่างทางปัญญา ดังนั้น ปรัชญาที่เป็นตัวแทนของศาสตร์ด้านความคิดภาษาวรรณคดีและวัฒนธรรม เช่น นักปรัชญา นักประวัติศาสตร์และนักภาษาวรรณคดีจึงไม่ควรจำกัดขอบข่ายการวิเคราะห์วิจารณ์อยู่เพียงศาสตร์เฉพาะด้านที่เป็นวิชาชีพเท่านั้น แต่สมควรที่จะขยายความรับผิดชอบออกไปให้กว้างไกลถึงความอยู่รอดของมนุษย์ และดูแลความเป็นไปและความอยู่รอดของมหาวิทยาลัยทั้งหมดด้วย⁶

ส่วนประเทศไทยนั้น เห็นได้ชัดว่าได้รับอิทธิพลของระบบการศึกษาจากกลุ่มประเทศอังกฤษ-ซักซอนอันมีอังกฤษเป็นประเทศสำคัญในช่วงที่สยามเปิดประเทศปรับเปลี่ยนระบบการศึกษาไปเป็นแบบตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ อันเป็นช่วงเวลาที่อังกฤษและฝรั่งเศสเป็น

⁶ ดูเปรียบเทียบ Eberhard Lämmert, *Die Tradition der Humanities und ihre Bedeutung für die Zukunft der Universität*, ปาฐกถาพิเศษ ณ Rice University, Houston, 2001.

มหาอำนาจ ดังคำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเรียกขานประเทศอังกฤษในพระราชหัตถเลขาเมื่อครั้งเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกในปี ค.ศ. 1897 หรือ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ว่า อังกฤษ เป็น “เมืองแก้ว”⁷ แสดงให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของบ้านเมืองที่สยามได้ถือเป็น “แบบอย่าง” หลายประการ ระบบมหาวิทยาลัยในประเทศไทยที่แบ่งเป็น *Baccalaureus* (Bachelor of Arts) และ *Magister* (Master Degree) นับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน

แต่สิ่งที่ยังไม่ชัดเจนสำหรับวงการศึกษาไทยเห็นจะได้แก่ระบบ school/college หรือ academy ที่เปรียบเสมือนโรงเรียนเตรียมสู่อาชีพเฉพาะด้านตามขนบยุโรปดั้งเดิมต่อจากการศึกษาด้านศิลปศาสตร์ การปรับโครงสร้างของมหาวิทยาลัยบางแห่งในประเทศไทยจึงยังไม่ชัดเจนในประเด็นความแตกต่างระหว่างคณะ (Faculty) และ school/college หรือ “โรงเรียนเตรียม” สำหรับวิชาเฉพาะด้าน ดังกล่าว

ดังได้กล่าวแล้วว่า เยอรมนีนั้นมิได้รับโครงสร้างการศึกษาในมหาวิทยาลัยที่แบ่งเป็นปริญญาตรีและปริญญาโทแต่แรก เพราะอิมมานูเอล คันทัมมีแนวคิดต่างออกไป วิลเฮล์ม ฟอน ฮูมโบลท์ (Wilhelm von Humboldt 1767–1835) ปราชญ์และนักการเมืองผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการปฏิรูปการศึกษาในเยอรมนีเริ่มที่รัฐปรัสเซียหรือพรอยซ์นั้นก็เห็นด้วยกับคันทัมเรื่องความรับผิดชอบของศาสตร์ที่เกี่ยวกับความคิด ภาษา และวัฒนธรรม (*Geisteswissenschaft*) ที่มีต่อศาสตร์อื่น และฮูมโบลท์ยังมีแนวคิดเชิงปรัชญาในการจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยเยอรมันต่างไปจากกลุ่มอังกฤษ-สก็อต

⁷ พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหากษัตริย์แห่งสยาม พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถขณะทรงเป็นผู้สำเร็จราชการส่วนพระองค์เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรป พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) ฉบับที่ 49. มุลนิธิสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดาพิมพ์จุลเกล้าฯ ถวาย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสฉลองพระชนมายุครบ 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535, หน้า 173.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

อีกด้วย แนวคิดของฮูมโบล์ทนับเป็นต้นแบบของการเรียนรู้ การสอนและวิจัย ในมหาวิทยาลัยที่ครูและศิษย์ควรศึกษาไปพร้อม ๆ กันโดยทำวิจัยร่วมกัน ทำให้ครูและศิษย์ได้มีโอกาสถกเถียงปัญหาองค์ความรู้ร่วมกัน สำหรับฮูมโบล์ท การศึกษามีใช้การเรียนรู้ข้อมูล แต่เป็นกระบวนการพัฒนานุคลิกภาพของมนุษย์ด้วย

ในศตวรรษที่ 19 นักปรัชญาและนักเทววิทยาชาวเยอรมัน ฟรีดริช ดาเนียล แอร์นส์ต ชไลเออมาคเคอร์ (Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher, 1768–1834) มีความเห็นว่า ศาสตร์ด้านความคิด ภาษาและวัฒนธรรมมีความสำคัญสำหรับมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยหนึ่ง ๆ จะเรียกว่าเป็นมหาวิทยาลัยไม่ได้ ถ้าไม่มีคณะของศาสตร์สาขานี้ (เรียกชื่อในเยอรมันว่า *Philosophische Fakultät* ในขณะนั้น) เห็นได้ว่า แนวคิดนี้ส่งผลกระทบต่อแนวคิดในการตั้งมหาวิทยาลัยของกลุ่ม ประเทศออสเตรีย-เชกซอนด้วย ชไลเออมาคเคอร์เรียกคณะที่สอนวิชาที่เป็นความชำนาญเฉพาะด้านว่า เป็น “โรงเรียนพิเศษ” (*Spezialschulen*) ที่รัฐต้องการมีไว้ใช้งาน ในขณะที่ ศาสตร์ด้านความคิด ภาษา และวัฒนธรรมเป็นวิชาที่มีได้มีจุดมุ่งหมายเชิงปฏิบัติเพื่อเป็นวิชาชีพ⁸

จึงไม่น่าแปลกใจที่กลุ่มปราชญ์ของศาสตร์ด้านความคิดจะมีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้วิชาด้านนี้เป็นวิชาพื้นฐานของนักศึกษาทุกคนในมหาวิทยาลัยเยอรมัน มีการสอนวิชาใหม่ๆ เช่น “ปรัชญากฎหมาย” ในคณะนิติศาสตร์ หรือวิชา “ธรรมชาติปรัชญา” ในคณะแพทยศาสตร์ และเมื่อศาสตร์สาขาวิทยาศาสตร์แยกตัวออกจากคณะที่สอนศาสตร์ทางด้านความคิดไปตั้งคณะของตนเองต่างหาก ฝ่าย “ศิลป์” ทั้งหมดในเยอรมนี

⁸ Friedrich D.E. Schleiermacher, “Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn: Nebst einem Anhang über eine neu zu errichtende.” In: *Die Idee der deutschen Universität: Die fünf Grundschriften aus der Zeit ihrer Neubegründung*. (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1956), 257.

จึงเรียกชื่อศาสตร์พื้นฐานของตนโดยรวมว่า “*Geisteswissenschaften*” ในขณะที่ประเทศฝ่ายตะวันตกอื่นๆ นำวิชาแขนงที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และวัฒนธรรมของมนุษย์มารวม เป็นเนื้อหาของศาสตร์แขนงหนึ่ง เรียกชื่อว่า “*sciences humaines*” หรือ “*moral sciences*” ต่อมา คือ วิชาด้าน “*humanities*” เพื่อให้ตรงกันข้ามกับ “*sciences*” นั่นเอง

พัฒนาการในลักษณะนี้เห็นได้จากการตั้งคณะในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเช่นกัน ที่คณะแรกของมหาวิทยาลัยคือ อักษรศาสตร์ – วิทยาศาสตร์ โดยต่อมาคณะวิทยาศาสตร์แยกออกไปเป็น “คณะ” ต่างหาก

3. ขนบการศึกษาแบบเยอรมัน

3.1 อุดมการณ์เรื่อง “*Bildung*” (การศึกษา) ของเกอเธ่และชิลเลอร์
 มาตาม เดอ สตาล (Madame de Staël, 1766–1817)⁹ นักวิจารณ์และกวีชาวฝรั่งเศสช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ได้เคยพูดถึงประเทศเยอรมันและวิจารณ์คุณลักษณะของคนเยอรมันไว้ ในหนังสือ *De l'Allemagne* หรือ “ว่าด้วยเรื่องเมืองเยอรมัน” ไว้ว่าเป็นดินแดนแห่ง “นักเขียน และนักคิด แต่ผู้คนเย็นชาไม่สนใจการเมือง” ในขณะนั้นแม้แต่เกอเธ่ก็วิพากษ์คุณลักษณะ

⁹ นักประพันธ์และนักวิจารณ์ชาวฝรั่งเศสเชื้อสายสวิส บุตรสาวของ Baron von J. Neckar แห่งแคว้นซเลสวิก โฮลชไตน์ ซึ่งอยู่ทางเหนือสุดของเยอรมนี มาตาม เดอ สตาล ขึ้นชมการปฏิวัติฝรั่งเศสในระยะเริ่ม แต่ต่อมาต่อต้านแนวคิดของนโปเลียน จึงถูกเนรเทศออกจากประเทศฝรั่งเศสหลัง ค.ศ.1802 มาตาม เดอ สตาล เดินทางในเยอรมนีในปี 1802/04 และ 1807 ได้พบและเป็นสหายสนิทกับกวีเอกเกอเธ่ ชิลเลอร์ วิลันท์ และพี่น้องตระกูลชเลเกิล ผลงานสำคัญของท่านที่ได้รับการยอมรับทั้งจากฝรั่งเศส และเยอรมัน คือ “*l'Allemagne /Über Deutschland/ ว่าด้วยเรื่องเมืองเยอรมัน* 1808, 1810 และ 1814 (ฉบับแรกปี 1808 ถูกนโปเลียนสั่งทำลายต้นฉบับ) ในหนังสือเล่มนี้ มาตาม เดอ สตาลเขียนพรรณนาวิเคราะห์วิจารณ์ประเทศและคนเยอรมันไว้หลายแง่มุมอย่างละเอียดลึกซึ้ง ความเห็นของกวีฝรั่งเศสท่านนี้มีอิทธิพลต่อการศึกษาวรรณกรรมและวรรณคดีเยอรมันมาจนถึงปัจจุบัน เพราะท่านสามารถวิเคราะห์ “จิตวิญญาณแบบเยอรมัน” ไว้อย่างน่าสนใจ ผลงานชิ้นนี้เป็นจุดเริ่มต้นของวรรณคดีแนวโรแมนติกในประเทศฝรั่งเศสด้วย

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

ของเยอรมัน ที่นครไวมาร์ก็ยังคงบรรยายว่า ชาวเยอรมันยังไม่พร้อมด้าน การเมืองที่จะรวมชาติ ความเห็นของมาตาม เดอ สตาลซึ่งเป็นคนฝรั่งเศส และความเห็นของเกอเธ่กวีเอกชาวเยอรมันล้วนสะท้อนปมและลักษณะ สำคัญของชนชาตินี้ นั่นคือ “ความเป็นชาติทางวัฒนธรรม” (Kulturnation) คือเป็นรัฐวัฒนธรรมที่รวมตัวกันเพียงหลวม ๆ โดยมีภาษาและวัฒนธรรม ร่วมกัน ลักษณะนี้อยู่เหนือความเป็นชาติทางการเมืองมาตลอดประวัติศาสตร์ ของชนชาตินี้จนกระทั่งถึงปลายศตวรรษที่ 19 ใน ค.ศ. 1871 สมัยจักรวรรดิ บิสมาร์กที่เยอรมนีรวมชาติทางการเมืองได้สำเร็จเป็นครั้งแรก ในขณะที่ ชนชาติอื่น ๆ ในยุโรป เช่น อังกฤษหรือฝรั่งเศสล้วนรวมชาติ ตั้งประเทศทั้ง ทางวัฒนธรรมและการเมืองได้ก่อนเยอรมนีมานานแล้ว

การที่จะเข้าใจประเทศและคนเยอรมันจะต้องเข้าใจเยอรมนีในฐานะ “ชนชาติทางวัฒนธรรม” เพราะคุณลักษณะพิเศษของชนชาตินี้เป็นตัวกำหนด ลักษณะการปกครองแบบสหพันธรัฐ (federative) ที่รวมต่างรัฐเข้าไว้ด้วยกัน โดยแต่ละรัฐ มีสิทธิขาดในการปกครองตนเอง รวมทั้งกำหนดนโยบายทาง สังคม วัฒนธรรมด้วยตนเอง เป็นการกระจายอำนาจการปกครองและ กระจายศูนย์รวมทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ มีเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์กลาง ทัวดินแดนเยอรมนีไม่ใช่เฉพาะเมืองหลวง เพียงแต่ยกอำนาจด้านการเมือง ระดับประเทศให้แก่รัฐบาลกลางเป็นผู้ตัดสินใจ

และนั่นย่อมหมายความว่านโยบายการศึกษาของแต่ละรัฐในเยอรมนี ค่อนข้างเป็นอิสระต่อกัน ลักษณะการปกครองเช่นนี้ทำให้วัฒนธรรมท้องถิ่น และชุมชนของเยอรมนีเข้มแข็งเป็นพิเศษเพราะไม่มีการรวมอำนาจเบ็ดเสร็จสู่ ศูนย์กลาง เช่นมีการจัดตั้งสมัชชการค้าและการเมืองทางเหนือของประเทศ ตั้งแต่ในปลายยุคกลางในดินแดนเยอรมนีหลังจากการปฏิรูปศาสนาของ มาร์ตินลูเธอร์ในศตวรรษที่ 16 ตั้งนิกายโปรเตสแตนต์ (ในเยอรมนีเรียก เอ-วัง-เก-ลิช *Evangelisch*) ลูเธอร์ได้แปลพระคัมภีร์จากภาษากรีกและฮีบรูเป็นภาษาเยอรมันอย่างที่บ้านใช้ นับเป็นภาษาเยอรมันที่เป็นต้นตอของ ภาษาเยอรมันปัจจุบัน ทำให้คนเยอรมันก็เริ่มมีจิตสำนึกเรื่องชาติ แต่ วัฒนธรรมเยอรมันขณะนั้นยังอยู่ใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมฝรั่งเศสโดยเฉพาะตั้ง

แต่สมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ 14 แห่งฝรั่งเศส ชาวบ้านเยอรมันส่วนใหญ่ยังเขียนอ่านหนังสือไม่ออก ยังไม่มีโรงเรียนสาธารณะสำหรับเด็ก ดังนั้น ครอบครัวที่มีฐานะดีจึงมักนิยมจ้างครูพิเศษมาสอนหนังสือให้ลูกหลานของตน แม้แต่เกอเธ่เอง เมื่อยังเด็กก็เรียนหนังสือจากครูพิเศษเช่นกัน ต่อเมื่อโตขึ้นราว 10 ขวบ จึงได้เข้าโรงเรียนในเมืองฟรังค์ฟวร์ต (Frankfurt) ซึ่งอยู่ในแคว้นเฮสเซน และเกอเธ่เองได้เคยปรารภว่าชาวเยอรมันยังไม่พร้อมทางการเมืองเพราะพลเมืองส่วนใหญ่ยังไร้การศึกษา เกอเธ่และซิลเลอร์ก็วิพากษ์วิจารณ์ถึงความเห็นคล้ายคลึงกันว่า ชาวเยอรมันจะต้องเตรียมตัวด้านวัฒนธรรมและศีลธรรมให้แข็งแกร่งพอที่จะเป็นพื้นฐานของเอกภาพทางการเมืองอันจะนำไปสู่ความเป็นชาติในที่สุดและเครื่องมือสำคัญที่จะอบรมให้การศึกษา (*Bildung*)¹⁰ แก่ชาวเยอรมันให้มีความรู้มีรสนิยมอันดีและมีศีลธรรมในความเห็นของกวีทั้งสองท่าน ก็คือ *วรรณกรรมและศิลปะ* โดยซิลเลอร์ใช้วรรณกรรมประเภทละครเป็นสื่ออบรมให้ประชาชนมีคุณธรรม

นับว่า หลักการศึกษาของคนเยอรมันตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ก่อนที่จะรวมชาติทางการเมือง จึงมิได้มีรากฐานอยู่ที่ “ความรู้” เท่านั้น แต่ประชาชนเยอรมันควรต้องมี *รสนิยมอันดี* และ *ศีลธรรม จริยธรรม* นับเป็นแนวคิดหลักด้านการศึกษาของชนชาตินี้¹¹

3.2 วิธีคิดและวิธีทำงานวิชาการของคนเยอรมัน

มาตาม เดอ สตาล วิจารณ์ว่า¹² ชนเผ่าแกร์มาเนิน (หรือ Germanic) ทั้งหมดนั้น เป็นกลุ่มชนที่เคร่งศาสนาและมีความอดทนพากเพียรพยายามในการทำงานโดยสายเลือด แต่เฉพาะชนเผ่าเยอรมันเท่านั้น

¹⁰ ดู พรสวรรค์ วัฒนางกูร, *สองยุคแห่งวัฒนธรรมไวมาร์*, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543, หน้า 61 เรื่องกระบวนการคิดเรื่องการศึกษาของเกอเธ่เปรียบเทียบกับของซิลเลอร์

¹¹ ดู พรสวรรค์ วัฒนางกูร, *เพ็งอ้าง* หน้า 22, 33, 194-195

¹² ใน *De l' Allemagne* (ฉบับภาษาเยอรมัน *Über Deutschland*) บทที่ 3 ว่าด้วยเรื่องปรัชญาและศีลธรรม และบทที่ 4 - ว่าด้วยเรื่องศาสนา หน้า 495-737.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

ที่มีนิสัยมุ่งมั่นศรัทธาในความเชื่อของตนอย่างแน่นแฟ้น ประวัติของมาร์ติน ลูเธอร์ผู้นำศาสนาชาวเยอรมันก่อนที่จะแยกตัวจากศาสนจักรคาทอลิกสะท้อนความเชื่อมั่นศรัทธาที่เป็นหนึ่งเดียวกับการสืบค้นหาความจริง การที่ลูเธอร์ปฏิรูปศาสนายืนหยัดแต่ผู้เดียวเพื่อต่อสู้กับคริสตจักร ณ กรุงโรมจึงเป็นเครื่องยืนยันถึงคุณสมบัติพิเศษของคนเยอรมันดังกล่าวที่มุ่งมั่นค้นคว้าและ “ทำจริง” นับเป็นคุณสมบัติที่เป็น “เยอรมัน” เอา่มาก ๆ ในความเห็นของ มาตาม เดอ สตาล ความเชื่อมั่นของลูเธอร์สูงมากจนบางครั้งกลายเป็นความเอาแต่ใจตัว แต่จิตใจที่กล้าหาญของเขาได้กลายเป็นอุดมการณ์ให้เขาลงมือกระทำการเพื่อบรรลุผลสำเร็จ

ประเด็นสำคัญที่ตามมา เดอ สตาล ชี้ให้เห็นผลของการปฏิรูปศาสนาของลูเธอร์ต่อนิกายโปรเตสแตนต์ในเยอรมนีก็คือ คำสอนของลัทธิโปรเตสแตนต์ไม่ใช่คำสอนในลักษณะเบ็ดเสร็จ โต๊ะแย้งไม่ได้ตั้งคำสอนของศาสนจักรคาทอลิก เนื่องจากลัทธิโปรเตสแตนต์เปิดโอกาสให้มนุษย์ติดต่อกับพระเจ้าโดยตรง (โดยการอธิษฐานเป็นต้น ไม่ต้องอธิษฐานผ่านนักบุญ หรือพระแม่มารีย์) และส่งเสริมให้มนุษย์อ่านและตีความพระคัมภีร์ได้ด้วยตนเอง ซึ่งเท่ากับเป็นการส่งเสริมการวิเคราะห ค้นคว้า และสร้างความเป็นอิสระในการคิดและการทำงานนั่นเอง

คุณสมบัติเช่นนี้เห็นได้ชัดเจนมากในคนเยอรมันทางเหนือของประเทศที่นับถือนิกายโปรเตสแตนต์เป็นส่วนใหญ่ และคุณลักษณะเช่นนี้ได้กลายเป็นลักษณะประจำชาติของคนเยอรมัน ซึ่งเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป ยิ่งกว่าคุณลักษณะของชาวเยอรมันทางใต้ที่ส่วนใหญ่เป็นคาทอลิก และถ้าจะสังเกตให้ดีแล้วจะพบว่านักประพันธ์ นักปรัชญาเยอรมันที่มีชื่อเสียงมักมาจากภาคเหนือของประเทศมากกว่าจากเขตคาทอลิกทางใต้ ยกเว้นดนตรีของคาทอลิกทั้งความบ่งบอกถึงความเคร่งศาสนา เช่น ปรัชญาของไลบ์นิทซ์ (Leibnitz 1646-1716) คานท์ (I. Kant 1724-1804) ยกเว้นดนตรีของคาทอลิกที่บางส่วนมาจากทางใต้ทั้งความบ่งบอกถึงความเคร่งศาสนา นอกจากนี้ ศรัทธาแรงกล้าในศาสนายังผลักดันให้คนเยอรมันที่ชอบครุ่นคิด คว้าอยู่แล้ว ต้องการที่จะสัมผัสและรวมตัวเป็นหนึ่งเดียวกับพระเจ้าด้วย

ศรัทธาแน่นและแสดงออกมาเป็น “คำพูด” ซึ่งมีแต่คริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์เท่านั้นที่เปิดโอกาสนี้ ทั้งหมดนี้เป็นปัจจัยสำคัญทำให้ปรัชญาเยอรมันมีลักษณะคล้ายลัทธิมีสติชีสม์ (Mystics / Mystik) ที่ต้องการผนึกพระเจ้าและจิตวิญญาณของมนุษย์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การที่ลัทธิคารอลิกปิดโอกาสดังกล่าวซึ่งเท่ากับไม่ส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าความรู้ใหม่¹³ ได้ทำให้นักปรัชญาฝรั่งเศสซึ่งเป็นดินแดนแห่งคารอลิกหันไปสู่แนวประชดประชัน (iron / Ironie) ในศตวรรษที่ 18 ทั้งที่ก่อนหน้านี้ นักปรัชญาฝรั่งเศสก็สนใจเรื่องจิตวิญญาณ เช่นเดียวกับนักปรัชญาเยอรมัน ซึ่งมาตาม เดอ สตาล เห็นว่าการเปลี่ยนแนวศึกษาของนักปรัชญาฝรั่งเศสไม่ได้นำไปสู่ผลผลิตทางปัญญาใดๆ

ข้อดีของปรัชญาเยอรมันในความเห็นของมาตาม เดอ สตาล คือความพยายามที่จะวิเคราะห์สาเหตุที่มาของอารมณ์ต่าง ๆ ของมนุษย์เช่นปรัชญาของคานท์ (Immanuel Kant) นับเป็นแบบฝึกหัดกลับสมองให้เฉียบคมที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นเครื่องมือในการศึกษาของคนเยอรมันเช่นกัน

ชนเผ่าเยอรมันซึ่งมีพื้นฐานนิสัยชอบครุ่นคิดเรื่องปัญหาด้านจิตใจและเคร่งศาสนาอยู่แล้ว เมื่อได้รับการกระตุ้นจากแนวคิดคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ก็ยังค้นคว้าทำความเข้าใจในลักษณะค้นคว้าให้ถึงต้นตอให้ได้ข้อมูลที่เที่ยงตรง เฉียบคม และหมดเปลือก ดังที่คนเยอรมันเรียกขานกระบวนการศึกษาและทำงานในลักษณะนี้ว่า “wissenschaftlich arbeiten”¹⁴ ซึ่งหมายถึง “exakt arbeiten”¹⁵ นั่นเอง

¹³ ดังตัวอย่างตลอดเวลาของยุคสมัยที่มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ยุคมืด” เพราะศาสนจักรคารอลิกปิดกั้นการค้นคว้าความรู้ใหม่ หรือคำสอนที่ขัดกับคำสอนของคริสต์จักรซึ่งนำไปสู่การตั้งมหาวิทยาลัยในยุโรปด้วย

¹⁴ wissenschaftlich แปลว่า อย่างเป็นวิชาการ มาจากคำนามว่า die Wissenschaft = ความรู้ วิทยาการ ส่วน arbeiten แปลว่า ทำงาน

¹⁵ exakt คือ เที่ยงตรง exact ในภาษาอังกฤษ exakt arbeiten คือ ทำงานให้ได้ข้อมูลต้นตอเที่ยงตรงที่สุด

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

และเนื่องจากขนบวัฒนธรรมของยุโรปหรือขนบวิชาการของยุโรป ตั้งอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมลายลักษณ์ตั้งแต่กูเตินแบร์ก (Gutenberg ค.ศ. 1448) คำนึงเครื่องพิมพ์ที่มีตัวเป็นโลหะได้สำเร็จในศตวรรษที่ 15 การทำงานแบบวิชาการของคนเยอรมันที่ต้องค้นคว้าให้ถึงต้นตอและรู้ถึง ปรำพญาของความรู้นั้น *ไม่ใช่* ระบุเฉพาะความหมายทั่วไปเพื่อนำไปประยุกต์ใช้แบบ “know how” ดังชนเผ่าอังกอล-ซักซอน คือ ชาตอังกฤษและอเมริกัน ในความเห็นของผู้เขียนที่มักมีแนวโน้มที่จะค้นคว้าและศึกษาความรู้โดยเน้น ด้าน pragmatic นำความรู้ไปใช้ประโยชน์มากกว่าที่ค้นคว้าให้รู้ถึงต้นตอ และปรำพญาของความรู้

คุณสมบัติของคนเยอรมันในการทำงานเช่นนี้ มาตาม เดอ สตาล ตั้งข้อสังเกตว่า ทำให้คนเยอรมันมักชอบสนทนาเรื่องหนัก ๆ ในหัวข้อที่ต้อง ใช้ความคิดและวิจารณ์ญาณ ไม่ค่อยชอบคุยเรื่องสนุกเบาสมองและไม่ค่อยมี อารมณ์ขัน (เช่นคนอังกฤษ - ผู้เขียน) นอกจากนี้ ปราชญ์ฝรั่งเศสยังกล่าว หาปราชญ์เยอรมันว่า มีแนวโน้มที่จะเขียนหนังสืออธิบายอะไรไม่ได้แจ่มแจ้ง สำหรับผู้อ่านทั่วไปคืออ่านเข้าใจยากเนื่องจากโครงสร้างของวิธีอธิบายนั้น ไม่ชัดเจนตรงประเด็น และมักสนใจบรรยายรายละเอียดปลีกย่อยให้พิสดาร เป็นเพราะนักวิชาการชาวเยอรมันเกรงจะถูกกล่าวหาว่า ทำงานค้นคว้าแบบ จาบจวยไม่รู้จริงและไม่ลงลึกถึงแก่นนั่นเอง

ส่วนปราชญ์เยอรมันก็วิจารณ์ว่า ชาวฝรั่งเศสหรือนักวิชาการฝรั่งเศส นั้น เวลาที่ศึกษาหรือค้นคว้าอะไรทางวิชาการจะเลือกเฉพาะข้อเท็จจริง บางประการมาพิจารณาโดยไม่สนใจที่จะนำข้อเท็จจริงนั้นไปสรุปเป็นกฎเกณฑ์ เพื่อใช้เป็นหลักการต่อไป ทั้งนี้ มาตาม เดอ สตาลเห็นว่า เป็นเพราะ สังคมฝรั่งเศสไม่ยอมรับที่จะให้ผู้ใดเสียเวลามากเกินไปกับงานขึ้นได้ขึ้นหนึ่ง และเริ่มจะไม่พอใจผู้ที่พยายามประสานงานวิชาการจากหลายสาขาเข้าด้วยกัน

ดังนั้น ปราชญ์เยอรมันจึงมีแนวโน้มที่จะสร้างทฤษฎีขึ้นมาก่อน แล้วจึงนำทฤษฎีนั้นเข้าจับประสบการณ์จริง ในขณะที่ปราชญ์ฝรั่งเศสและ อังกฤษมีขั้นตอนการค้นคว้าในทางตรงกันข้าม คือ เริ่มจากการสังเกต ประสบการณ์แล้วจึงนำไปสรุปเป็นทฤษฎี (ดังทฤษฎีและแนวคิดการค้นคว้าและ

วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ของจอห์น ลอค (John Locke 1632 -1704) และ เดวิด ฮูม (David Hume 1711-1776)

3.3 หลักการศึกษาในมหาวิทยาลัยยุโรปและเยอรมนี

จากการปิดกั้นการค้นคว้าความรู้ (ทางโลก) และศิลปวิทยาการ ตลอดจนยุคกลางที่นำไปสู่การก่อตั้งมหาวิทยาลัยแห่งแรกในยุโรปที่เมืองโบโลญญา ในอิตาลี ในปลายศตวรรษที่ 11 ค.ศ. 1088 ตามมาด้วยมหาวิทยาลัยปารีส และมหาวิทยาลัยในเยอรมนีอีกหลายแห่ง (ค.ศ. 1268) เพื่อที่ปัญญาชนยุโรป จะได้สามารถเรียนรู้ ค้นคว้าวิทยาการใหม่ ๆ โดยไม่ถูกแทรกแซงจากศาสนจักร

ปรัชญาการศึกษาในมหาวิทยาลัยเยอรมันมีรากฐานจากการศึกษา แบบยุโรปตั้งแต่ยุคสมัย สมัย แต่ลักษณะของประเทศที่เป็น “รัฐวัฒนธรรม” ทำให้แต่ละรัฐมีอำนาจสิทธิขาดในการจัดการศึกษาภายในรัฐของตนเอง ดังได้ กล่าวแล้วว่าก่อนศตวรรษที่ 18 คนเยอรมันส่วนใหญ่รวมทั้งประชาชนที่เมือง ไวมาร์ในยุคของเกอเธ่และชิลเลอร์ไม่รู้หนังสือ แต่ไวมาร์มีเจ้าเมืองที่ฉลาด และมีสายตากว้างไกล คือดัชเชสอันนาอมาเลีย (Anna Amalia) มารดา ของ ดยุก คาร์ล เอากุส (Karl August) เป็นเจ้าผู้ครองแคว้นที่เป็นลูก คิษย์ของเกอเธ่ และมีอายุอ่อนกว่าเกอเธ่เพียง 7 ปี ที่ได้จัดการศึกษาให้ ประชาชน ตั้งห้องสมุดขนาดใหญ่ให้แก่สาธารณชนเป็นที่ค้นคว้าหาความรู้เป็น แห่งแรก จัดแสดงละครฟรีแก่ชาวบ้าน ตั้งโรงเรียนสอนศิลปะให้ชาวบ้านฟรี เป็นต้น ส่วนกวีสำคัญของไวมาร์ คือ วิลันท์ เกอเธ่ ชิลเลอร์ซึ่งเป็นกวี ยุคคลาสสิกได้ก่อตั้งวารสารทางวิชาการหลายฉบับเช่น “*Teutscher Merkur*” (“ทอยเซอ แมร์ คั้ว” โดยวิลันด์) “*Xenien*” (“เซเนียน” โดย เกอเธ่และ ชิลเลอร์) ส่วนกวีหนุ่มรุ่นแรกของยุคโรแมนติกได้แก่พี่น้องตระกูลชเลเกิล ก็ได้ก่อตั้งวารสาร วิชาการ “*Athenäum*” (อา-เท-เน-อุม)¹⁶ เพื่อเป็นเวทีได้ เกียรติความคิดทางวิชาการระหว่างปราชญ์ และเสนอผลงานและแนวคิดทาง วิชาการใหม่ ๆ ที่ช่วยกระตุ้นชาวบ้านเยอรมันให้สนใจเรื่องความรู้และอ่าน หนังสือเพิ่มมากขึ้นด้วยโดยเฉพาะในแคว้นหรือรัฐเทือริงเงิน (Thüringen)

หลังจากนโปเลียน โบนาปาร์ต สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิใน ค.ศ.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

1806 และพยายามแผ่อำนาจทั่วยุโรปรวมทั้งเหนือดินแดนเยอรมัน นโปเลียนได้ยatraทัพเข้ามายังดินแดนเยอรมันและใช้วิธีทั้งการทหารและการเมืองที่จะให้เยอรมนีรวมกันไม่ติด แยกแยกออกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยถึง 300 กว่ารัฐหลายแคว้นในเยอรมนีรับแพ้นโปเลียนและได้มีการทำสัญญาสงบศึกกับนโปเลียนที่สำคัญคือ สัญญาบาเซิล (ปลาย ค.ศ. 1796) ซึ่งส่งผลดีสำหรับความเจริญด้านวรรณศิลป์ทำให้เกอเธ่และชิลเลอร์สามารถผลิตผลงานมากมายด้านวรรณศิลป์แห่งยุคคลาสสิกของเยอรมันที่นครไวมาร์

ผลพลอยได้มหาศาลจากการรุกรานของนโปเลียนก็คือ สงครามในดินแดนเยอรมนีหลายแคว้นทำให้ “พรอยเซียน” หรือ “ปรัสเซีย”¹⁷ ต้องวางตัวเป็นกลาง จึงได้รับยกเว้นจากนโปเลียนให้ปกครองตนเองต่อไปได้สามารถซ่อมปฏิรูปกองทัพ ปฏิรูปการศึกษา และการปกครองมาตั้งแต่ก่อนและหลังนโปเลียนขึ้นเป็นจักรพรรดิ ผู้นำของพรอยเซียนมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลมองเห็นแล้วว่า เยอรมนีจะขับไล่ต่างชาติและรวมชาติได้ (ตามหลักการของเกอเธ่และชิลเลอร์) เยอรมนีไม่เพียงต้องการกองทัพที่แข็งแกร่งมีวินัยแต่ต้องให้พลเมืองอยู่ดีกินดีมีความรู้และมีการศึกษาดีด้วยจึงจะทำให้สังคมและการเมืองมั่นคงเหล่านี้เป็นเป้าหมายเพื่อธำรงจิตสำนึกของความเป็นเยอรมันเพื่อรวมชาติและขับไล่อิทธิพลต่างชาติโดยเฉพาะฝรั่งเศสในขณะนั้น

อาจกล่าวได้ว่า นโปเลียน หรือ อิทธิพลฝรั่งเศสเป็นผู้กระตุ้นจิตวิญญาณรักชาติเพื่อรวมชาติเยอรมันมีผลต่อเยอรมนีทั้งด้านวรรณคดี ดนตรี ภาษาศาสตร์ในสมัยโรมานติกซึ่งไม่สามารถบรรยายละเอียดในที่นี้ได้ การปฏิรูปในพรอยเซียนโดยนายพลชาร์นฮอสและโกเซอเนา รวมทั้งขุนคลังแห่งรัฐคือ ชตายน์ และฮาร์เดินแบร์ก ทำให้กองทัพของพรอยเซียนเข้มแข็งมีมนุษยธรรมมากขึ้น และมีสวัสดิการที่ดี การเงินการคลังที่ดีช่วยลดช่องว่างทางสังคมและลดช่องว่างระหว่างชนชั้นให้ผู้คนอยู่ดีกินดีขึ้น มีการปรับปรุง

¹⁶ ปัจจุบันเป็นสำนักพิมพ์ใหญ่และสำคัญของเยอรมนีอยู่ที่นครแฟรงก์เฟิร์ต (Frankfurt)

¹⁷ Preußen หรือ Prussia คือดินแดนแถบแคว้นบรันเดินบวกทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเยอรมนี

ระบบราชการ ประกาศให้ชาวนามีอิสระและมีสิทธิทางการเมือง และแม้รัฐบาลของรัฐพรอยเซ็นจะรวมอำนาจสู่ส่วนกลางแต่ก็ยังให้สิทธิท้องถิ่นปกครองตนเองและรักษาโครงสร้างการปกครองแบบอิสระ รักษาเอกลักษณ์ของชุมชนทางวัฒนธรรมไว้

สิ่งสำคัญที่รัฐบุรุษ ชตายน์และฮาร์เดินแบร์กได้กระทำก็คือ *การปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่* กำหนด*การศึกษาภาคบังคับ* ให้พลเมืองเยอรมันทุกคนในแคว้นเป็นครั้งแรก วิลเฮล์ม ฟอน ฮุมโบลท์ (Wilhelm von Humboldt 1767–1835) เป็นบิดาแห่งการศึกษาของเยอรมันก่อตั้งมหาวิทยาลัย ณ กรุงเบอร์ลินในค.ศ.1810 คือมหาวิทยาลัยฮุมโบลท์ในปัจจุบันด้วยเหตุผลที่ว่า “ประเทศชาติควรที่จะรวบรวมพลังทางวัฒนธรรมและศิลปวิทยาการให้แข็งแกร่งเพื่อทดแทนความสูญเสียทางการเมือง”¹⁸

หลักการการศึกษาของฮุมโบลท์น่าสนใจมาก คือแทนที่ครูจะเป็นฝ่ายมาสอนประสิทธิ์ประสาท ความรู้แก่เหล่านักศึกษาดังเช่นหลักการการศึกษาของไทยแต่โบราณจนถึงปัจจุบันซึ่งยังคงมีอยู่ ก็ให้ครู และศิษย์มีหน้าที่ค้นคว้าความรู้วิทยาการต่าง ๆ เท่าเทียมกัน ถกเถียงร่วมกัน วิจัยร่วมกันนำไปสู่การศึกษาเชิงวิชาการแบบเยอรมันที่สืบค้นถึงปรัชญาและต้นตอของความรู้ โดยอาศัยข้อมูลแน่นอนมีหลักฐานอ้างอิงได้ทางวิชาการและสำหรับฮุมโบลท์ การศึกษามีใช้การเรียนรู้เฉพาะ “ข้อมูล” เท่านั้น แต่เป็นกระบวนการพัฒนาบุคลิกภาพของมนุษย์ด้วยดังกล่าวแล้ว นับเป็นปรัชญาการศึกษาที่สืบสานต่อจากปรัชญาการศึกษาในยุคคลาสสิกแห่งไวมาร์ที่สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันในโรงเรียนและมหาวิทยาลัย และเป็นปรัชญาการศึกษาในฝันของมหาวิทยาลัยไทยในปัจจุบันด้วย

¹⁸ Rudolf Virchow. Die Gründung der Berliner Universität und der Übergang aus dem Philosophischen in das Naturwissenschaftliche Zeitalter: Rektoratsrede am 3.8.1893. In: *Idee und Wirklichkeit einer Universität: Dokumente zur Geschichte der Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin*, hg. von Wilhelm Weischedel, Berlin 1960, หน้า 418.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

3.4 หลังสงครามโลกครั้งที่สอง “แนวคิดการศึกษาต่อต้านผู้มีอำนาจ” และ “การให้โอกาสที่เท่าเทียม”

อันที่จริง ลัทธินาซีและการขึ้นสู่อำนาจของฮิตเลอร์ในปี ค.ศ. 1933 จนตั้งตนเองขึ้นเป็น “ผู้นำ” ประเทศและนำเยอรมนีสู่สงครามโลกครั้งที่สอง รวมทั้งอาชญากรรมสงครามกับชนชาติยิวก็เป็นส่วนหนึ่งซึ่งเป็นผลพวงของความพยายามรวมชาติของเยอรมันและ “ลัทธิชาตินิยม” ที่ถูกนำไปใช้ในทางที่ผิดทางการเมืองทำให้มีการบิดเบือนหลักการด้านวัฒนธรรมการศึกษา รวมทั้งศิลปะหลายแขนงในเยอรมนีระหว่างอาณาจักรที่ 3 (1933 - 1945) ด้วย

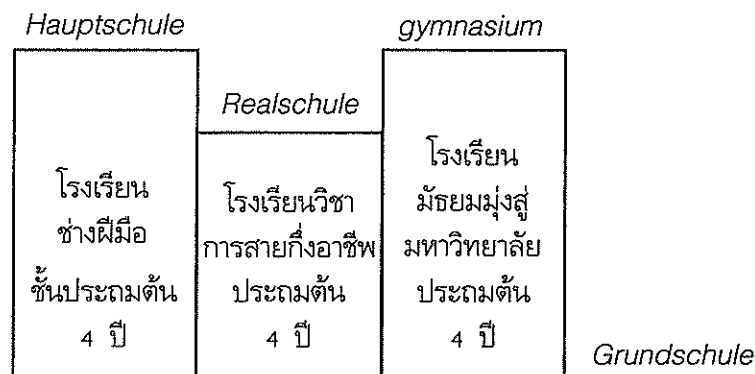
หลังจากเยอรมนีแพ้สงครามโลกครั้งที่สองประเทศถูกปกครองโดยฝ่ายสัมพันธมิตร สหรัฐอเมริกาเริ่มเผยแพร่และปลูกฝังความคิดต่อต้านผู้นำและผู้มีอำนาจให้แก่เยาวชนเยอรมันในลักษณะเดียวกับที่นายพลแมคอาเธอร์ทำในประเทศญี่ปุ่น หลักการนี้เรียกในภาษาเยอรมันว่า “*Anti-Autoritäre Erziehung*” (Anti-Authority Education) อย่างไรก็ดี หลักการดังกล่าวมีผลต่อแนวคิด แต่ไม่ได้มีอิทธิพลหรือมีผลต่อโครงสร้างการศึกษาในโรงเรียนและมหาวิทยาลัยในเยอรมนี

แนวคิดที่มีผลเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการศึกษาในเยอรมนี แต่ยังไม่ได้เปลี่ยนปรัชญาการศึกษาในแนวของวิลเฮล์ม ฟอน ฮูมโบลท์ในมหาวิทยาลัยของเยอรมนีก็คือแนวคิดที่ให้ “โอกาสที่เท่าเทียม” กับเด็กเยอรมันเพื่อให้เข้าเรียนต่อในมหาวิทยาลัย อันเป็นหลักการที่ได้รับอิทธิพลจากอเมริกันเช่นกัน

แนวคิดนี้เริ่มตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษที่ 60 และต้นทศวรรษที่ 70 แห่งศตวรรษที่ 20 ในยุครัฐบาลพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย (SPD) ของวิลลี บรันท์ (Willi Brandt) นายกรัฐมนตรี เจ้าของนโยบายโอนอ่อนต่อยุโรปตะวันออก หรือ (*Ostpolitik*)¹⁹ อันเลื่องชื่อ ที่ทำให้เยอรมนีผ่อนปรนทางการเมืองโดยเฉพาะทางวัฒนธรรมกับเยอรมนีตะวันออกและยุโรปตะวันออก โดยหวังผลสู่การรวมชาติเยอรมัน (คือเยอรมนีตะวันตกและเยอรมนีตะวันออก)

ในระบบการศึกษาของเยอรมนีก่อนหน้านี้พรรค SPD จะเป็นรัฐบาลเด็กเยอรมันถูกแบ่งแยกโรงเรียนโดยผลการเรียนตั้งแต่หลังปฐมศึกษา คือ

จบชั้นที่ 4 โดยเด็กเก่งจะเข้าโรงเรียนมัธยมประเภทเตรียมมหาวิทยาลัย *gymnasium* เพื่อเข้ามหาวิทยาลัย เด็กที่เรียนปานกลางเข้าโรงเรียนมัธยมประเภทกิ่งสายอาชีพ *Realschule* เรียนวิชาการที่มุ่งสู่สายวิชาชีพเช่นเลขานุการ ทำงานในธนาคารเป็นต้น ส่วนเด็กที่มีผลเรียนด้อยลงมาแต่เก่งด้านงานฝีมือ จะเข้าโรงเรียนฝึกอาชีพงานฝีมือเป็นช่างทอง ช่างทำรองเท้า คนทำขนมปัง และอื่น ๆ ดังนั้นจำนวนเด็กเก่งที่มุ่งสู่มหาวิทยาลัยจะน้อยกว่าเด็กที่เรียนในสองประเภทหลัง และเด็กทั้งสามโรงเรียนต้องมุ่งเรียนเฉพาะในสายของตน จะข้ามไปเรียนในโรงเรียนเตรียมมหาวิทยาลัย เพื่อเข้ามหาวิทยาลัยไม่ได้

หลังจากรัฐบาลพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย โดยนายวิลลี บรันท์ นายกรัฐมนตรีได้ปรับนโยบายการศึกษาในเยอรมนีให้เด็กทุกคนมีโอกาสเท่าเทียมกันมากขึ้นที่จะเข้ามหาวิทยาลัย (ตามแบบอเมริกัน) นั่นคือ หลังจาก 4 ปี ในโรงเรียนระดับประถมนั้นเร็วเกินไป มีการจัดตั้ง “โรงเรียนรวม” (*Gesamtschule*) ทดลองในบางรัฐก่อน โดยอนุญาตให้เด็กที่ทำคะแนนดีขึ้นจากโรงเรียนช่างฝีมือ สามารถข้ามไปเรียนในโรงเรียนวิชาการสายกิ่งวิชาชีพได้ และถ้าเด็กจากโรงเรียนสายวิชาชีพ แสดงความสามารถก็อาจเข้าโรงเรียนเตรียม

¹⁹ นโยบายนี้ตรงกันข้ามกับนโยบายเชิงกร้าวต่อเยอรมนีตะวันออกและยุโรปตะวันออกที่อิงอเมริกาจัด นั่นคือต่อต้านคอมมิวนิสต์ชัดเจนของพรรคคริสเตียนเดโมแครต (CDU) ของนายกรัฐมนตรี คอนราด อาเดินเนาเออร์ (Conrad Adenauer)

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

มัธยมมุ่งสู่มหาวิทยาลัยได้ โดย "โรงเรียนรวม" นี้ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกัน และต่อมาตั้งมหาวิทยาลัยรวมด้วย คือ *Gesamthochschule*²⁰ (เช่น *Gesamthochschule Kassel* ปัจจุบันยกระดับเป็น *Universität Kassel*) ซึ่งไม่คัดเลือกนักศึกษาที่จะเข้าเรียนด้วยความสามารถและการคัดเลือกอาจารย์ก็ไม่เคร่งครัดทางวิชาการ แต่ปัจจุบันเมื่อเปลี่ยนสถานะเป็นมหาวิทยาลัย กฎเกณฑ์ต่าง ๆ เหล่านี้ก็เปลี่ยนไปด้วย

ผลของแนวคิดการศึกษาในลักษณะนี้ ได้ทำให้จำนวนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยเยอรมัน เพิ่มขึ้นจำนวนมหาศาลในเวลาอันรวดเร็ว อีกทั้งในช่วงทศวรรษที่ 70 ซึ่งมีการก่อตั้งมหาวิทยาลัยใหม่หลายแห่งในเยอรมนี เช่น มหาวิทยาลัยโบคุม (Bochum) ทำให้มีการเปิดตำแหน่งศาสตราจารย์ใหม่ขึ้นเป็นจำนวนมากด้วย

แต่ผลเสียที่ตามมาของจำนวนนักศึกษาที่เพิ่มขึ้นก็คือ วิธีการเรียนแบบ "สุ่มโบลท์" ที่ให้อาจารย์และศิษย์ร่วมเรียน ถกเถียงและทำวิจัยไปด้วยกัน เริ่มมีปัญหา เพราะการเรียนแบบ "สุ่มโบลท์" เหมาะกับผู้เรียนจำนวนไม่มากเกินไป และทำให้นักศึกษาเยอรมันที่เคยสามารถเรียนหลายๆ มหาวิทยาลัยได้ เพราะคนไม่แออัดก็ทำไม่ได้แล้ว เช่นเทอมแรกเรียนที่มึนเซิน (มิวนิค) แล้วได้ข่าวว่ามีโปรเฟสเซอร์เก่งในสาขาวิชาที่ตนเรียนอยู่ที่ไฟรบวร์กก็ย้ายไปเรียนที่ไฟรบวร์ก 2 เทอม จึงกลับมาเรียนต่อหรือสอบที่มึนเซินเป็นต้น หรือในปัจจุบันมีการกำหนดเวลาศึกษาในแต่ละหลักสูตรชัดเจนขึ้นเพื่อป้องกันไม่ให้เรียนในมหาวิทยาลัยกันจนเป็น "ปู" ประจำมหาวิทยาลัยดังที่เคยมีกรณีเป็นมาในอดีต

หลังจากเยอรมนีรวมประเทศใน ค.ศ. 1990 มีการรื้อปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่อีกคำรบหนึ่งในเขตเยอรมนีตะวันออกเพื่อกำจัดอิทธิพลของแนวคิดสังคมนิยม ศาสตราจารย์ในมหาวิทยาลัย หรือครูโรงเรียนที่เป็น "สมุน" ของระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์รัสเซีย หรือเป็นฝ่ายตำรวจลับ "Stasi" (*Staatssicherheitsdienst* ทำนองเดียวกับเกสตาโปสมัยยูคานาซี) ถูกขับไล่และมีการ "เรียก" หรือ "เชิญ" ศาสตราจารย์จากฝั่งตะวันออก เช่น เชิญ

²⁰ *gesamt* แปลว่า รวมทั้งหมด ส่วน *Hochschule* ตรงกับ "อุดมศึกษา" ในภาษาไทย

ศาสตราจารย์ที่มีชื่อเสียงจากฝั่งเยอรมนีตะวันตกมาประจำที่มหาวิทยาลัยฮุมโบลท์ ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยระดับแนวหน้า (prominent) ของเยอรมนี เพราะมีชื่อเสียงมาเก่าสืบทอดแนวคิดต้นตอการศึกษาเชิงวิจัยของเยอรมัน นอกจากนี้ยังมีการล้มสถาบันวิจัยเก่าของเยอรมนีตะวันออกทยอยเผยแพร่แนวคิดแบบสังคมนิยม และตั้งสถาบันวิจัยใหม่ เช่น สถาบันวิจัยด้านวรรณคดี (*Zentrum für Literaturforschung*) ในค.ศ. 1993 ที่เบอร์ลิน เป็นต้น แต่ความเปลี่ยนแปลงนี้ไม่กระทบโครงสร้างของหลักสูตรและโครงสร้างการศึกษาในมหาวิทยาลัยโดยรวม

3.5 การศึกษาในเยอรมนีและยุโรปหลังทศวรรษที่ 90 สู่ศตวรรษที่ 21

ในทศวรรษที่ 90 เมื่อสหภาพยุโรป (European Community EC) ปรับเปลี่ยนเป็นสหภาพยุโรป (European Union EU) หลังสนธิสัญญามาสทริชต์ใน ค.ศ. 1993 ยุโรปเริ่มแข็งแกร่งขึ้นในทางเศรษฐกิจและเริ่มรวมตัวกันในการศึกษาด้วย

ขณะนี้ยุโรปกำลังเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เรื่องการศึกษา ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยให้สอดคล้องกับระบบการศึกษาของประเทศกลุ่มอังกอล-ซัคซอน คือ อังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์เพื่อให้มีลักษณะเป็นนานาชาติมากขึ้น

ตัวอย่างชัดเจนจากเยอรมนีที่แต่ก่อนมหาวิทยาลัยเยอรมันไม่มีระดับปริญญาตรีมีแต่ปริญญาโทและปริญญาเอก การศึกษาระดับปริญญาโททางสายศิลป์เรียก Magister หรือในวิชาที่ผู้เรียนจะออกมาทำราชการกับรัฐ เช่น เป็นครู จะเรียกปริญญาว่า Staatsexam (ซึ่งก็คือปริญญาโท Magister เพียงแต่ในการสอบมีเจ้าหน้าที่ของรัฐมาร่วมด้วย) ส่วนวิชาชีพบางวิชา เช่น นิติศาสตร์ หรือ วิชาสายวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ จะเรียกปริญญาโทว่า Diplom ส่วนปริญญาเอกใน สายมนุษยศาสตร์เรียก Dr. phil (Doctor of Philosophy ที่ทางอังกฤษอเมริกันเรียกสลับลำดับเป็น Ph.D. คือ Philosophy, Doctor)

ในสัญญา “โบโลญญา” ของสหภาพยุโรปในปี ค.ศ.1999 ประเทศ

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

ยุโรป 29 ประเทศ พบกันที่โบโลญญาและทำความตกลงเป็นประกาศ “Declaration of Bologna” เพื่อปรับโครงสร้างการศึกษาโดยเฉพาะระบบ การศึกษาในมหาวิทยาลัยเพื่อแข่งขันในระดับนานาชาติ เริ่มดำเนินการแผน ระยะแรกต่อเนื่องไปจนถึง ค.ศ. 2010 ในการนี้ประเทศยุโรปมีมติให้ปรับ ระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยให้มีปริญญาตรีได้ (Bachelor หรือ *Baccalaureus* ในยุคกลาง) และปริญญาโท (Master หรือ *Magister*) เพราะก่อนหน้านี้หลายประเทศไม่มีปริญญาตรี เช่น เยอรมนีและสเปน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการศึกษามีปริญญาตรีและโท คือ รูปแบบที่ไทยรับมาจาก ตะวันตก (อังกฤษ) ตั้งแต่หลังการปฏิรูปการศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 5 แห่ง กรุงรัตนโกสินทร์

นอกจากนี้ หลายมหาวิทยาลัยในยุโรปเริ่มเปิดหลักสูตรนานาชาติใน ระดับปริญญาโท คือ อาจารย์อนุญาตให้ชาวต่างชาติเรียนวิชาเป็นภาษาอังกฤษได้ หรือที่เยอรมนีที่การเปิดหลักสูตรนานาชาติ ยอมให้นักศึกษาต่างชาติเรียน เป็นภาษาอังกฤษควบคู่ไปกับการเรียนภาษาเยอรมันขณะเรียน (และอาจ เขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษได้) หลักสูตรนานาชาติของเยอรมันนี้มัก เปิดในสาขาทางวิศวกรรมศาสตร์ เทคนิค ธุรกิจการตลาด ยุโรปศึกษา การ สอนภาษาเยอรมันในฐานะภาษาต่างประเทศและหลักสูตรอื่นอีกมากมาย ทั้งนี้ เยอรมนีต้องการเพิ่มจำนวนนักศึกษาชาวต่างชาติในมหาวิทยาลัยของ ประเทศตนที่ลดลงเรื่อย ๆ ในระยะหลัง

ขณะนี้การปรับระบบดังกล่าว คือ เพิ่มปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย เยอรมันเริ่มกว้างขวาง ออกไปครอบคลุมวิชาในสายมนุษยศาสตร์ (*Germanistik*) รวมทั้งเปิดหลักสูตรในสาขาวัฒนธรรมศึกษา (*Kulturwissenschaft*) ซึ่งกำลังเป็นแนวโน้มใหม่ในปัจจุบันแต่บางสาขายังไม่เริ่มเปิดปริญญาตรี ได้แก่ นิติศาสตร์ และแพทยศาสตร์ เป็นต้น

สำหรับการศึกษาในระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัยเยอรมันตาม โครงสร้างใหม่นั้นจะกินเวลา 3 ปี แทนที่จะเป็น 4 ปี เพราะโรงเรียนมัธยม ในเยอรมนีมี 13 ปี ไม่ใช่ 12 ปี (เช่นในประเทศอื่นหรือประเทศไทยด้วย) แต่ในปัจจุบันเยอรมนีเริ่มปรับระบบการเรียนระดับมัธยมให้ลดเวลาลงเหลือ

12 ปี การเปลี่ยนระบบเท่ากับเอื้อให้นักศึกษาต่างชาติไปเรียนต่อทั้งระดับตรีและโทมากขึ้น ในขณะที่ยังมีนักวิชาการต่างประเทศหลายสาขายังก้ำกึ่งในเรื่องคุณภาพ และความเข้มข้นทางวิชาการของการศึกษาระบบปริญญาตรีและปริญญาโทที่วางนี้

อย่างไรก็ดีการปรับระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัยหลายประเทศในยุโรป เช่น ฝรั่งเศสที่มีปริญญาเอกสำหรับคนต่างชาตินั้นมีมานานแล้ว เพราะฝรั่งเศสมีประสบการณ์กับประเทศในอาณานิคมมานานกว่าประเทศอื่นในยุโรปภาคพื้นทวีป (ไม่นับอังกฤษซึ่งเป็นแม่แบบ) หรือการจัดตั้งหลักสูตรนานาชาติเป็นภาษาอังกฤษก็มีมานานแล้วในเนเธอร์แลนด์ก่อนสนธิสัญญาไบโลญญาเสียด้วยซ้ำ

4. เส้นทางขนานของ “science” และ “humanities”

ดังได้กล่าวแล้วว่า ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 ต้นศตวรรษที่ 20 แนวคิดแบบวิทยาศาสตร์กลายเป็นวิทยาการที่กล้าแข็งขึ้นจนดูเหมือนจะทำให้ศาสตร์ด้านความคิดลดความสำคัญลง วิลเฮล์ม ดิลไท (Wilhelm Dilthey, 1833–1911) นักปรัชญาชาวเยอรมัน เป็นผู้จัดระบบทฤษฎี ปรัชญาทางความคิดและอธิบายว่า วิทยาการด้านความคิด (*Geisteswissenschaft*) เป็น “ศาสตร์แห่งความเข้าใจ” (*Die Wissenschaft des Verstehens*) ต่างจากวิทยาศาสตร์ ซึ่งเป็น “ศาสตร์แห่งการอธิบาย” (*Die Wissenschaft des Erklärens*)²¹ นับเป็นรากฐานสำคัญของศิลปะของการตีความด้วยทออย่างเป็นระบบ มิใช่ตามจินตนาการที่ไร้หลักฐานของผู้ตีความอย่างที่ฝ่ายวิทยาศาสตร์กล่าวหาอยู่เสมอ

ศิลปะแห่งการตีความด้วยทออย่างเป็นระบบระเบียบของวิลเฮล์ม ดิลไทนี้ชี้ให้เราเห็นว่า ศาสตร์ด้านความคิด ภาษา และวัฒนธรรมเคยพบกับสภาวะวิกฤติว่าจะอยู่รอดหรือไม่มาแล้ว เห็นได้จากข้อวิวาทะกับฝ่าย “วิทยาศาสตร์”

²¹ ดิลไทเขียนหนังสือชื่อ *“Erfahrungswissenschaft der Geistigen Erscheinungen”* (1910) ในหนังสือเล่มนี้เขาได้อธิบายศิลปะของการตีความด้วยทออย่างเป็นระบบ เป็นรากฐานของศาสตร์เฮอร์มานอยติก (*Hermeneutik*) สมัยใหม่

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

ที่เข้มแข็งขึ้นเป็นลำดับนับตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ผลของการประจันหน้ากันในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ดังกล่าวได้ทำให้ฝ่ายวิทยาการด้านความคิด ภาษา และวัฒนธรรม “คิดใหม่ ทำใหม่” นำไปสู่รากฐานทางทฤษฎีที่มั่นคงขึ้น และกาลเวลาก็ได้พิสูจน์แล้วว่า การประจันหน้าระหว่างศาสตร์สองแขนงนี้ยังคงมีอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะในวงการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

ดังได้กล่าวแล้วว่า “ขอบ” ทางด้านความคิดของฝรั่งเศสตะวันตกได้ทำให้ความเชื่อในคริสต์ศาสนาของชาวตะวันตกถดถอยลงตามลำดับ การต่อต้านทางความคิดเป็นจุดกำเนิดของแนวคิด มนุษยนิยมที่หล่อหลอมถ่ายทอดสู่ชนรุ่นหลังผ่านทางการศึกษาในระบบมหาวิทยาลัย ทั้งหมดนี้นำไปสู่ความเจริญด้านศิลปวิทยาการ การปฏิวัติอุตสาหกรรมและความเจริญทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีแขนงต่าง ๆ ของโลกตะวันตกที่ได้กลายเป็นลักษณะพิเศษของสังคมตะวันตก รวมทั้งเป็น “จุดดึงดูด” ที่เป็นเสน่ห์ของวัฒนธรรมตะวันตกที่ชาติต่าง ๆ ในเอเชีย รวมทั้งไทยรับมาศึกษาและนำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในเอเชีย

นอกจากนี้ เราได้เห็นวิวัฒนาการของศาสตร์ด้านมนุษยศาสตร์ (humanities) ในชนบทมหาวิทยาลัยของยุโรปตลอดจนจุดหักเหที่ทำให้การศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ แยกตัวออกจากการศึกษาด้าน Geisteswissenschaft /humanities ในศตวรรษที่ 19

การปรับเครื่องมือการวิจัยให้แหลมคมสำหรับศาสตร์เสรีมานวยติคของวิลเฮล์ม ดิลไท ในตอนต้นศตวรรษที่ 20 แสดงให้เห็นถึงการประจันหน้ากันระหว่างวิทยาศาสตร์และศาสตร์ด้านความคิด ปาฐกถาของนักพยาธิวิทยา รูดอล์ฟ เวียชโซ (Rudolf Virchow) อธิการบดีมหาวิทยาลัยแบร์ลินในวันที่ 3 สิงหาคม ค.ศ. 1893 ในพิธีสถาปนามหาวิทยาลัยแบร์ลิน (Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin) กล่าวถึงคณะ “ปรัชญา” (Philosophische Fakultät) ว่า เป็นเพียง “หน่วยย่อย” ของมหาวิทยาลัย (“Mikrokosmos der Universitas”) ²² จนกระทั่งราวกลางคริสต์ศตวรรษที่ 20 ที่ส์โนว์ (C. P. Snow) นักฟิสิกส์และนักเขียนนวนิยายพูดถึงวัฒนธรรม “สองวัฒนธรรม” ที่แปลกแยกออกจากกันอย่างชัดเจน ²³

คำถามก็คือ เหตุใดมนุษยศาสตร์จึงกลายเป็นศาสตร์ “ชั้นสอง” ไปได้ ในช่วงศตวรรษที่ 20 ศาสตร์สาขานี้อยู่โดดเดี่ยว ไม่ได้มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับสังคมมนุษย์ดอกหรืออย่างไรและข้อกล่าวหาหลักจาก “วิทยาศาสตร์” ว่าอย่างไร อะไรคือจุดแข็งและจุดอ่อนของศาสตร์ทั้งสองแขนงที่ทำให้ทางเดินของ “วิทยาศาสตร์” และมนุษยศาสตร์ดูเหมือนจะกลายเป็นเส้นขนานไปในขณะนี้

เมื่อปราชญ์ชาวเยอรมันคนสำคัญของยุคแห่งแสงสว่างทางปัญญา (Enlightenment) เช่น คันทได้ประกาศให้ความสำคัญแก่ศาสตร์ด้านอาชีพ ทั้งสามต่อชีวิตมนุษย์ คือ แพทย์ศาสตร์ นิติศาสตร์ และเทววิทยานั้น เราต้องไม่ลืมว่าในเวลาเดียวกันคันทได้ยกย่องศาสตร์ด้านความคิดด้วยว่า มีความพิเศษตรงที่เป็นศาสตร์ซึ่ง “อยู่ได้ด้วยตัวเองและมีคุณค่าในตัวเอง” เท่ากับว่าศาสตร์ด้านความคิดมี “อิสระบริสุทธิ์” ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่สำคัญเป็นผู้ตรวจสอบศาสตร์อื่น ๆ เปรียบเสมือนเป็น “สติ” ให้แก่ศาสตร์ ด้านอื่น ๆ ทั้งหมด

นี่คือจุดเด่นที่เป็นความพิเศษของศาสตร์ด้านความคิด หรือ มนุษยศาสตร์ (humanities) และถ้าเรามองย้อนกลับไปดูประวัติศาสตร์ ยุโรปก็จะพบว่า ศาสตร์ด้านความคิดทั้งหลายล้วนมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหา สังคมการเมืองในยุโรป และเป็นจุดกำเนิดของความคิดของปรัชญาด้านสังคม การเมือง ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดมนุษยนิยมก็ดี หลักเหตุผลแห่งยุคแสงสว่าง ทางปัญญา ได้แก่แนวคิดด้านเสรีภาพ ประชาธิปไตยและแนวคิดวิทยาศาสตร์ กิติ ล้วนมีอิทธิพลอย่างสำคัญนำยุโรปไปสู่การปฏิวัติทางสังคม การเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีที่สำคัญหลายครั้ง เช่น การปฏิวัติฝรั่งเศส

²² Rudolf Virchow. “Die Gründung der Berliner Universität und der Übergang aus dem Philosophischen in das Naturwissenschaftliche Zeitalter: Rektoratsrede am 3.8.1893.” In: *Idee und Wirklichkeit einer Universität: Dokumente zur Geschichte der Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin*, hg. von Wilhelm Weischedel, Berlin 1960, หน้า 418.

²³ C. P. Snow, *The Two Cultures* ณ วันที่ 6. 10. 1956 ในวารสารสุดสัปดาห์ *New Statesman* อ้างถึงใน Eberhard Lämmert, 2001 อ้างแล้ว, หน้า 7.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

(ค.ศ.1789) การปฏิวัติอุตสาหกรรมเปลี่ยนแปลงกลไกกระบวนการผลิต รวมทั้งลัทธิมาร์กซิสต์ในศตวรรษที่ 19 การลุกฮือของประชาชนในยุโรปเพื่อแสวงหาสิทธิเสรีภาพของปวงชนต่อต้านอำนาจของกษัตริย์และขุนนางในศตวรรษที่ 18 และตลอดศตวรรษที่ 19 ล้วนเป็นผลพวงส่วนหนึ่งของแนวคิดของการปฏิวัติทางความคิดทั้งสิ้น เราได้พบว่าในศตวรรษที่ 19 ประชาชนและปราชญ์ของหลายประเทศในยุโรปแสวงหาเสรีภาพ และความเป็นตัวของตัวเอง อันเป็นต้นตอของแนวคิดชาตินิยม และการมองย้อนกลับสู่อดีตของมาตุภูมิ การรื้อฟื้นชนพื้นบ้านที่เป็นรากเหง้าของชนเผ่าตลอดจนการค้นคว้าด้านภาษาและวัฒนธรรมให้รู้ซึ่งถึงต้นกำเนิดแห่งชาติตนพบได้ในศาสตร์และศิลป์หลายด้านเช่น วรรณคดีแนวโรแมนติก (Novalis, Heinrich Heine ในเยอรมนี) นิทานพื้นบ้านทั้งในยุโรปตะวันตก ยุโรปตะวันออกและยุโรปเหนือ ตัวอย่างเช่น พี่น้องตระกูลกริม (Wilhelm Grimm, 1786-1859 / Jakob Grimm, 1785-1863) เจ้าตำรับนิทานพื้นบ้านเยอรมนี ดนตรีของไชคอฟสกี (Peter Tchaikowsky, 1840-1893 ในรัสเซีย) ดโวซาค (Antonín Dvořák, 1841-1904) และ สเมทานา (Friedrich F. Smetana, 1824-1884 ในเชโกสโลวาเกีย) โชแปง (Frédéric Chopin, 1810-1849 ในโปแลนด์) ซิเบลิอุส (Jean Sibelius, 1865-1957 ในฟินแลนด์) เป็นต้น

การค้นคว้าสู่ต้นตอรากเหง้าแห่งชาติในมิติประวัติศาสตร์มีผลทำให้หลักวิชาการในยุโรปภาคพื้นทวีปอิงวิธีการค้นคว้า “เชิงประวัติศาสตร์” เป็นวิธีการค้นคว้าที่มีอิทธิพลกว้างขวางที่สุดในยุโรปตลอดศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะในศาสตร์สาขามนุษยศาสตร์ของเยอรมัน²⁴ และในช่วงต่อของศตวรรษที่ 19 สู่ศตวรรษที่ 20 นักประวัติศาสตร์แห่งมหาวิทยาลัยอ็อกซ์ฟอร์ดได้ถกเถียงกันว่า จะนำวิธีการค้นคว้าเชิงประวัติศาสตร์ของวิชาการสายเยอรมันมาใช้ที่อ็อกซ์ฟอร์ดหรือไม่²⁵

²⁴ แนวการศึกษา “เชิงประวัติศาสตร์” ในเยอรมนีมีอิทธิพลจนถึงการปฏิวัตินักศึกษาในค.ศ. 1968 ที่นักศึกษาเยอรมันเรียกร้อง ไม่ต้องการพูดเรื่อง “อดีต” อีกต่อไป แต่ต้องการอภิปรายถึงปัญหาของ “ปัจจุบัน”

ในสมุดปกขาวของสหภาพยุโรป (*Livre blanc européenne sur la gouvernance*) กล่าวถึงประเด็น “ความชอบธรรม” ของสหภาพยุโรป สู่โลกภายนอกและสำหรับภายในสหภาพยุโรปเองว่าจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าสหภาพยุโรปไม่สนใจศาสตร์ด้านความคิดและสังคมศาสตร์²⁶ สหภาพยุโรปได้ประกาศให้ค.ศ. 2001 เป็นปีแห่ง “ภาษา” นั้นย่อมแสดงว่า สหภาพยุโรปให้ความสำคัญกับความแตกต่างและเอกลักษณ์ทางภาษาและวัฒนธรรมของยุโรปของแต่ละชาติอย่างมาก

แต่เสียงสนับสนุนศาสตร์ด้านความคิดมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในโลกสู่ศตวรรษที่ 21 ดูเหมือนจะถูกกลบด้วยเสียงของฝ่ายที่มีความคิดตรงข้ามเสียมากกว่า ในมหาวิทยาลัยทั่วโลกหลายแห่งมีการริบตำแหน่งอาจารย์ด้านภาษาและวัฒนธรรมเพื่อมาเพิ่มให้กับคณะทางเศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และด้านเทคนิค สายวิชาด้านภาษาและวรรณคดีต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ให้มีจำนวนนักศึกษาเพิ่มมากขึ้น โดยเปิดสอนภาษาเฉพาะด้านเพื่อวิชาชีพ เช่น ภาษาฝรั่งเศสเพื่อธุรกิจ ภาษาอังกฤษเพื่อการท่องเที่ยว หรือ ภาษาเยอรมันด้านธุรกิจ เป็นต้น วอล์ฟกัง ฟรีฮวาลท์ (Wolfgang Frühwald) ประธานมูลนิธิหรือเล็กซานเดอร์ฟอนฮุมโบลท์ กล่าวถึง “การลดคุณค่าของศาสตร์ด้านความคิด” ที่มหาวิทยาลัยนิวซีแลนด์²⁷ ที่เห็นได้ชัดเจนในเรื่องการกระจายตำแหน่งศาสตราจารย์และการสนับสนุนห้องสมุด แม้แต่การที่รัฐบาลอเมริกันและอังกฤษอนุมัติให้มีการค้นคว้าเรื่องการโคลนนิ่งมนุษย์ก็ล้วนเป็นผลจากการตัดสินใจจากวงอุตสาหกรรมที่อิงการเมืองทั้งสิ้น ในขณะที่เยอรมนี (ข่าวเดือนพฤษภาคม 2002) เพิ่งจะประกาศไม่อนุญาตตามกฎหมายให้แพทย์

²⁵ ดูเปรียบเทียบ Eberhard Lämmert, 2001, *อ้างแล้ว* หน้า 5.

²⁶ ดูเปรียบเทียบ Wolf Lepenies: Kopf oder Zahl? Die Europäische Universität der Geisteswissenschaften. ใน หนังสือพิมพ์ *Süddeutsche Zeitung*, 14.3.2001, หน้า 18.

²⁷ Wolfgang Frühwald, “Die Abwertung der Geisteswissenschaften”, ใน *FAZ (Frankfurter Allgemeiner Zeitung)*, 19.2.2001.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

ใช้วิธีการ “อิกซี่” ผสมเทียมนอกมดลูก เลี้ยงตัวอ่อนให้เจริญเติบโตระยะหนึ่ง ก่อนที่จะนำใส่กลับเข้าไปในมดลูกเพื่อหวังผลสูงขึ้นในการตั้งครรภ์เทียม) ข้อวิพากษ์ที่น่าฟังของฟร็อวัลท์ก็คือ ความถดถอยของศาสตร์แห่งความคิดทั้งหลายนั้น เจ้าของศาสตร์มีส่วนผิดเองด้วย เพราะในช่วงหลังจาก ค.ศ. 1960 ในขณะที่วิทยาศาสตร์มีการวิจัยก้าวหน้าไปมากนั้น มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ยังสละวณอยู่กับการถกเถียงด้านทฤษฎีไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีวิวัฒนาการ หรือ ทฤษฎีทางการเมืองจนตามไม่ทันโลก

มิเชล แซร์ (Michel Serres) นักปรัชญามีชื่อเสียงชาวฝรั่งเศสให้สัมภาษณ์ในทำนองเดียวกันในหนังสือพิมพ์เยอรมันเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ 2002 หลังจากหนังสือเล่มล่าสุด “Hominescence” ออกสู่สายตามหาชน ได้ไม่นานว่า ในโลกปัจจุบันที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาอย่างไม่หยุดยั้งนั้น ปรัชญาทุกแขนงกลับปรับตัวตามไม่ทัน วิทยาศาสตร์และการเมืองที่เปลี่ยนแปลง ไม่มีแม้แต่ปรัชญาการเมืองใหม่ๆ ที่จะมาอธิบายและวิพากษ์วิจารณ์ปรากฏการณ์การเมือง หลังการล่มสลายของ ลัทธิสังคมนิยมมาร์กซิสต์ในยุโรปตะวันออกในโลกปัจจุบัน²⁸

นอกจากนี้ ในเยอรมนีและหลายประเทศในยุโรปที่มหาวิทยาลัยของรัฐมีความพยายามจะให้มหาวิทยาลัยปรับสถานภาพใหม่ในรูปแบบของ “มูลนิธิอิสระ” โดยรัฐสัญญาจะให้มหาวิทยาลัยเหล่านั้น มีอำนาจจัดกิจการของตนเองมากขึ้น และให้สัญญาผูกพันที่จะให้มหาวิทยาลัยเชื่อมความสัมพันธ์กับอุตสาหกรรม จัดตั้ง “สถาบันลูก” ร่วมกับบริษัทอุตสาหกรรม ซึ่งจะมีส่วนให้เงินทุนสนับสนุนมหาวิทยาลัยด้วย ในสหรัฐอเมริกามีการให้สิทธิและอำนาจแก่มหาวิทยาลัยหรือสถาบันเหล่านี้ที่จะประเมินคุณภาพตนเองเพื่อให้พ้นจากการกำกับดูแลของรัฐ²⁹

²⁸ Michel Serres, Neue Welt, Altes Denken Michel Serres zum Verhältnis von Technik und Politik, in S/R/D, 27.02.2002, สัมภาษณ์โดย Roman Luckscheiter.

²⁹ Wolfgang Frühwald 2001, อ้างแล้ว.

การชดเชยอำนาจอิสระดังกล่าวย่อมหมายถึงงบประมาณสนับสนุนจากรัฐที่ลดลง ซึ่งยังต้องทำให้มหาวิทยาลัยต้องให้น้ำหนักและความสำคัญแก่คณะที่มีนิสิตจำนวนมากเพิ่มขึ้นเพื่อให้สามารถ เลี้ยงตัวเองได้

จาร์ค แดริดา (Jacques Derrida) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสผู้ซึ่งถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2548 เมื่อครั้งมาแสดงปาฐกถาในหัวข้อ “มหาวิทยาลัยในอนาคต” ณ มหาวิทยาลัยฟรังค์วร์ต นักศึกษาที่เฝ้ารอฟังอยู่เต็มล้นห้องได้เรียกร้องไม่ให้มหาวิทยาลัยทั้งหลายยอมสยบกับกลุ่ม “นายทุนผู้อุปถัมภ์”³⁰

ผู้เขียนมีความเห็นว่า แนวโน้มของการศึกษาในศาสตร์สาขามนุษยศาสตร์ในประเทศไทย ปัจจุบันมิได้มีนัยที่แตกต่างอย่างสำคัญจากแนวโน้มในยุโรปและกลุ่มประเทศอังกิล-ซีกซอนมากเท่าใดนัก ในสภาพการณ์ปัจจุบันที่หลายประเทศที่เป็นผู้นำด้านการศึกษาในยุโรปกำลังดำเนินการขายการศึกษาเป็น “สินค้า” เชิงธุรกิจแข่งขันกันอยู่อย่างขมกเขม้นด้วยราคาที่ต่างกัน และแน่นอนด้วยคุณภาพที่ต่างกันด้วย กระแสการปฏิรูปการศึกษาที่เป็นการ “คิดใหม่ ทำใหม่” ในเมืองไทยดูจะเป็นการปฏิรูปการจัดการศึกษาเสียมาก สิ่งทีรัฐบาลและผู้เกี่ยวข้องในวงการศึกษาน่าจะตระหนัก และไตร่ตรองให้มากก็คือ ค่านิยมบางประการ เช่น การเรียนภาษาต่างประเทศเฉพาะด้านเพื่ออาชีพไดอาชีพหนึ่งเหมือนเป็น “แฟชั่น” ทางวิชาการ หรือ “แฟชั่นทางความคิด” เป็นบทเฉพาะกาล แม้จะมองดูดี มีค่า และเป็นที่ต้องการ ในระยะเริ่ม แต่ก็เป็นคุณค่าและความต้องการเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ประสบการณ์จากยุโรปเพียงชั่วเวลาไม่ถึงร้อยปีที่ผ่านมาจากอาณาจักรที่ 3 ของเยอรมนี ในยุคนาซีให้บทเรียนที่มีค่าแก่ชาวโลกว่า การให้น้ำหนักคุณค่าทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม (ดนตรี ปรัชญา) ในลักษณะ “คุณค่าด้านเดียว” จนกลายเป็น “ชาตินิยม” ตกขอบ เป็นพิษร้ายทำลายชาติอื่นนั้น

³⁰ แดริดา กล่าวว่า “Niemals”, rief er, “dürfen die Universitäten zu Geiseln ihrer Sponsoren werden.” ใน Lorenz Jäger: Als ob Jacques Derrida in Frankfurt. In FAZ, 26.6.2000.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

สามารถนำไปสู่อาชญากรรมระดับมนุษยชาติที่ต้องชดใช้ไปอีกนานมากเพียงไร
คำถามก็คือ สมควรหรือไม่ที่ประเทศไทยจะหลีกเลี่ยงการให้คุณค่า
ด้านเดียวแก่ศาสตร์ใด ๆ หรือวงการใด อาทิเช่น วิทยาศาสตร์ เศรษฐศาสตร์
ธุรกิจและระบบนายทุน

เพราะถ้าศาสตร์ด้านความคิด ภาษา และวัฒนธรรมในมหาวิทยาลัย
ถูกรีดรอนลดความสำคัญจนเลือนหายไปจากมหาวิทยาลัยน้อย ในขณะที่
ศาสตร์ด้านสาขาวิชาชีพเฟื่องฟู และถ้านักศึกษาเพียงคิดว่าต้องการสร้าง
มหาวิทยาลัยเป็นแหล่งรวมความรู้และแข่งขันกันในศาสตร์สาขาต่าง ๆ เพื่อ
ให้นักศึกษามีเพียงความสามารถที่จะมองโลกได้กว้างไกลขึ้น เป็นการ
เปิดโลกทัศน์ให้สามารถตัดสินใจว่าจะประกอบอาชีพอะไรเท่านั้น เราก็ควร
เตรียมตัวระวังได้เลยว่า จะมีการสร้างค่านิยมเพียงด้านเดียวอย่างที่เคยถึงแล้ว
และถ้าค่านิยมด้านเดียวนั้นเฟื่องฟูถึงระดับหนึ่ง เราก็คงต้องการแต่เพียง
โรงเรียนฝึกอาชีพสำหรับความชำนาญเฉพาะด้านเท่านั้น ไม่ต้องถามมหาวิทยาลัย
อีกต่อไป

ความสนใจในศาสตร์ต้นตอของยุโรปคือ มนุษยศาสตร์ และศาสตร์
ด้านวัฒนธรรมศึกษา ในช่วงทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 20 มิได้
เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน ประเด็นทางวัฒนธรรมมีลักษณะทั้งกว้างและลึกซึ้ง
กว้างก็คือ ครอบคลุมความรู้หลายสาขา ศาสตร์แต่ละแขนงต้องค้นคว้าอย่าง
ลึกซึ้ง แต่ไม่ใช่ “ลึก” จนกลายเป็นเชี่ยวชาญเฉพาะด้านทางเดียว คุณสมบัตินี้
ไม่เหมือนวิทยาศาสตร์ที่ยิ่งค้นคว้าลึกเชี่ยวชาญเฉพาะด้านมากขึ้นเท่าไร
นักวิทยาศาสตร์ก็ยิ่งค้นพบ “ของใหม่” มากขึ้นเท่านั้น ต่างจากศาสตร์ด้าน
มนุษยศาสตร์ที่ถ้ายิ่งค้นลึก ก็ยิ่งห่างจากประเด็นเดิมที่เป็นภาพรวมและ
ความรู้พื้นฐานทั่วไปของศาสตร์นั้น ๆ ออกไปทุกที ตัวอย่างการค้นคว้าทาง
ภาษาศาสตร์ ถ้านักศึกษาเจาะลึกเฉพาะหัวข้อหนึ่งหัวข้อใดในการทำวิทยานิพนธ์
ตั้งแต่เริ่มต้น ก็มีทางเป็นไปได้มากที่นักศึกษาผู้นั้น จะมองข้ามความรู้พื้นฐาน
ในทุกแขนงของภาษาศาสตร์อย่างที่นักภาษาศาสตร์ควรจะรู้ และอาจไม่
สามารถเชื่อมโยงประเด็นอื่น ๆ ทางภาษาศาสตร์เข้าด้วยกันให้เห็นภาพรวมได้
ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้วิเคราะห์ในบทความทาง

“มติชนสุดสัปดาห์” (ฉบับวันที่ 13-19 พ.ค. 2545, 41) ให้เห็นถึง “ความรู้” ของการจัดการน้ำของชาวบ้านจากการสัมภาษณ์เรื่อง “ทางเลือกการจัดการน้ำในภาคอีสาน” ของมหาวิทยาลัยเที่ยงคืนและองค์กรพันธมิตรที่สถาบันราชภัฏ สกลนครว่าเป็นการเชื่อมโยงระบบ 3 ด้านเข้าด้วยกัน คือ เทคโนโลยี ระบบนิเวศและระบบสังคม วัฒนธรรมทางออกของการจัดการน้ำในภาคอีสานจึงไม่ใช่เพียงระบบวิศวกรรมหรือเศรษฐศาสตร์ด้านหนึ่งด้านใดเพียงด้านเดียว อย่างที่ทางราชการไทยขณะนี้เลือกใช้อยู่ ทางแก้โดยอาศัยความรู้รอบด้าน โดยยอมรับความรู้เรื่องธรรมชาติว่า ธรรมชาติผันแปรได้ จะทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศ เช่น ป่า แก่ง ภู ลำน้ำมูล ฯลฯ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและรักษาธรรมชาติไว้ได้ด้วย

ณ จุดนี้ เราได้มาถึงประเด็นข้อเด่นของศาสตร์ด้านความคิด ภาษา และวัฒนธรรม นั่นคือ ศาสตร์แขนงนี้เป็น*ศาสตร์เดียว*ที่มีระเบียบวิธีศึกษา ซึ่งสามารถเชื่อมโยงเหตุปัจจัยจากศาสตร์หลายแขนงแจกแจงแยกแยะ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในลักษณะบูรณาการได้ ตัวอย่างจากวิกฤติเศรษฐกิจ “ต้มยำกุ้งดีซีส” ในเอเชียเมื่อค.ศ. 1997 คงจะทำให้เราตระหนักความเชื่อมโยงของปัจจัยหลายด้านที่ส่งผลให้เศรษฐกิจ วิกฤติ การมองเฉพาะจุดเช่นจากทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ด้านเดียว หรือการแก้ที่ปัญหาอสังหาริมทรัพย์ตลาดหลักทรัพย์อย่างใดอย่างหนึ่งย่อมมิใช่ทางแก้ไข ปัญหาที่ได้ผล เนื่องจากวิกฤติดังกล่าวเป็นผลจากปัจจัยหลายด้านที่จำเป็นต้องอาศัยความเข้าใจในปัญหาอย่างลึกซึ้งในลักษณะบูรณาการและแก้ไข ปัญหาหลายจุดไปพร้อม ๆ กันด้วย

การฝึกให้นักศึกษาไทยรู้จักวิเคราะห์ปัญหาและเชื่อมโยงปัจจัยต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้งส่วนหนึ่งก็คือ ให้นักศึกษาไทยเหล่านั้นได้มีโอกาสสำราญและฝึกฝนวิธีคิดจากศาสตร์ทางด้านมนุษยศาสตร์ นั่นเอง

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

6. การเปลี่ยนวิธีรับความรู้และแนวทางการศึกษาของยุโรปด้านความ คิด ภาษา และ วัฒนธรรม (humanities) ในสังคมไทย

ข้อเสนอสุดท้ายก่อนข้างจะสำคัญเป็นพิเศษที่ผู้เขียนขอเน้นย้ำ นั่นคือ การเปลี่ยนท่าทีและวิธีการรับความรู้ตลอดจนแนวทางการศึกษาความรู้จาก ตะวันตก จากการรับมา “ทั้งดุ้น” ในลักษณะ “อาหารจานด่วน” หรือ “สำเร็จรูป”³¹ (instant knowledge) เป็นการศึกษาให้รู้ลึกถึง “แก่น” “หลักปรัชญา” และ “ต้นตอ” ของประเด็นที่ต้องการศึกษาทุกเรื่อง

การรับวัฒนธรรมตะวันตกตั้งแต่รัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมา โดยเฉพาะการปฏิรูปการศึกษาในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 เป็น การกิจเร่งด่วนด้วยความจำเป็นทางการเมืองที่ต้องรักษาชาติให้รอดพ้นจากเงื้อมมือการล่าอาณานิคมของฝรั่งเศสตะวันตก จึงต้องหาวิธี “ขนถ่าย” ความรู้ วิทยาการจากตะวันตกที่รวดเร็วและสะดวกที่สุด โดยใช้ความรู้ภาษาต่างประเทศเป็นเครื่องมือเปรียบเสมือน “สะพาน” สำหรับขนถ่ายความรู้เหล่านั้น อีกทั้งการกลั่นกรองความรู้วิทยาการจากตะวันตกที่ทำได้เป็นส่วนใหญ่ใน ระยะแรกก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองก็เกิดขึ้นภายในขอบเขตพระราช อำนาจและพระวินิจฉัยเห็นการณ์ไกลของพระเจ้าแผ่นดินตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง รัชกาลที่ 6 แต่หลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ประเทศไทยก็ไม่สามารถ กลั่นกรองความรู้และวิทยาการตลอดจนวัฒนธรรมตะวันตกที่ไหลบ่าเข้ามา อย่างรวดเร็วได้

แบร์ทอลท์ เบรชคท์ (Bertolt Brecht, 1898–1956) นักการละคร ชาวเยอรมันได้เคยกล่าวไว้ว่า โลกในสมัยของเขาคือโลกช่วงต้นคริสต์ศตวรรษ ที่ 20 เป็น “ยุคสมัยแห่งวิทยาการ” (das wissenschaftliche Zeitalter) ผู้เขียนขอตั้งข้อสังเกตว่า อันที่จริงการปฏิวัติที่แท้จริงที่เปลี่ยนโลกและวิถีชีวิต

³¹ ดู Pornsan Watananguhn, Language Learning in Europe and Thailand as a Paradigm of Cultural Tradition. in: *MANUSYA Journal for Humanities*, Vol. 2, September. Bangkok: Chulalongkorn University Press, 86-98.

ของมนุษย์นั้น มิใช่การปฏิวัติทางการเมือง เช่น การปฏิวัติฝรั่งเศส หรือการปฏิวัติบอลเชวิค แต่เป็นการปฏิวัติด้านเทคโนโลยี การปฏิวัติเปลี่ยนโลกครั้งแรก คือ การเปลี่ยนระบบการผลิตอย่างกระตือรือร้น ได้แก่การปฏิวัติอุตสาหกรรม การปฏิวัติครั้งที่สองก็คือ การค้นพบทางอิเล็กทรอนิกส์ที่นำโลกเข้าสู่ยุคแห่งคอมพิวเตอร์และข่าวสาร แต่ดูเหมือนว่าความใกล้ชิดกันของมนุษย์ผ่านทางคอมพิวเตอร์ โทรศัพท์และอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ทั้งหลาย ไม่เพียงแต่ทำให้มนุษย์ติดต่อสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันได้มากขึ้นเท่านั้น แต่ยังเปิดโอกาสให้มนุษย์ทำร้ายกัน ขนถ่ายอาวุธได้ง่ายขึ้นและก่ออาชญากรรมข้ามชาติในระยะใกล้ได้มากขึ้นด้วย

ดังนั้น อำนาจของศาสตร์ด้านความคิด ภาษาและวัฒนธรรมจึงอยู่ที่อำนาจในการใช้วิจารณ์ญาณและดุลย์พินิจในการแยกแยะข้อมูลเรื่อง “จริง” ออกจากเรื่อง “ไม่จริง” และวิจารณ์ญาณในการจัดการกับข้อมูล เลือกนำมาใช้ประโยชน์สูงสุด ทาให้อำนาจในการรับข้อมูลได้มากที่สุดเพื่อ “ทันโลก” ไม่เพราะฉะนั้นเราคงจะต้องจมม้วยตายอยู่ในมหาสมุทรแห่งข้อมูลเป็นแน่แท้

เนื่องจากหลักการวิเคราะห์วิจารณ์ของศาสตร์ด้านความคิด คืออำนาจของการอธิบายด้วยเหตุผลและอำนาจที่จะเข้าใจด้วยเหตุผลของมนุษย์ ในความเห็นของคันท และความรู้ในสาขานี้ยังมีลักษณะเป็นตัวของตัวเองไม่ต้องหวังผลเชิงปฏิบัติในสายอาชีพ ศาสตร์สาขาด้านความคิดจึงควรทำหน้าที่เป็น “ผู้วิพากษ์” อย่างมีเหตุผล เป็นตัวชดเชยความสูญเสียทางสังคมและชี้ทางออกให้สังคมที่สำคัญก็คือ ศาสตร์นี้ควรเป็น “สติ” และ “เสียงแห่งมโนธรรม” ของสังคมด้วย ในคริสต์ศตวรรษที่ 21 เมื่อวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้าไปถึงการวิจัยค้นคว้าเรื่องโครโมโซมพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิต นักมนุษยศาสตร์จึงควรเป็นผู้ชี้ทางเลือกใหม่ให้มนุษยชาติและเตือนให้ระวังภัยหายนะจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีที่อาจมาถึงเมืองไทยในเร็ววัน ประชาชนและนักคิดชาวไทย นักคิดรวมทั้งกลุ่มนักปฏิบัติหลายกลุ่มกำลังทำหน้าที่นี้อย่างขะมักเขม้น ขอให้สังคมไทย “คำจุน” ท่านเหล่านั้นไว้ให้ดี

การศึกษาด้านความคิดภาษาและวัฒนธรรมจึงน่าจะเป็นกลไกเบ็ดเสร็จตรวจสอบในตัวของมันเองได้และอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งศาสตร์อื่นเช่นเดียวกับ

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

ศาสตร์บริสุทธิ์ด้านความคิด คือ ปรัชญา ดังนั้น การที่ศาสตร์ด้านความคิด ภาษาและวัฒนธรรมจะสามารถวิเคราะห์ปัญหาในสังคมได้อย่างตรงและเฉียบคมได้ จึงจำต้องมี “เครื่องมือวิเคราะห์วิจารณ์” ที่แหลมคมด้วยข้อสังเกตของแซร์ นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่ว่า มนุษยศาสตร์ (โดยเฉพาะปรัชญา) ก้าวตามโลกไม่ทัน จึงควรค่าแก่ความสนใจเป็นอย่างยิ่ง นั่นหมายถึงว่าศาสตร์นี้จะต้องเปิดตัว วิเคราะห์ตนเองและสังคมอย่างมีเหตุผล และไม่เพียงวิพากษ์วิจารณ์เท่านั้น แต่ควรเสนอหนทางแก้ไขด้วย

คริสต์ศตวรรษที่ 21 เป็นคริสต์ศตวรรษที่เข้าสู่วิทยาการด้านโครโมโซมและพันธุกรรม นับเป็นยุคแห่งการปฏิวัติครั้งที่ 3 ที่มนุษยชาติทั้งหลายจะต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในอนาคตอันใกล้ ผู้เขียนหวังว่าการเน้นความสำคัญของการศึกษาศาสตร์ด้านความคิด ภาษาและวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับปัญหาสังคมของโลกปัจจุบันจะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้คนไทยมองเห็นความเชื่อมโยงของปัญหาสังคมหลายหลากปัจจัยในหลายจุดและสามารถใช้วิจารณ์ญาณอย่างมีเหตุผลมีจริยธรรมเป็นตัวกำกับช่วยตัดสินใจแก้ไขปัญหาสังคมเหล่านั้นได้ไม่มากก็น้อย กระบวนการดังกล่าวนี้เท่ากับการเป็นการทำความรู้จักตนเองให้ดีขึ้นด้วย

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ (2440) พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ สมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราลงกรณ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน สมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี พระบรมราชินีนาถ ขณะทรงเป็นผู้สำเร็จราชการ ส่วนพระองค์เมื่อเสด็จพระราชดำเนิน ประพาสยุโรป พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 116) มูลนิธิสมเด็จพระยา ดำรง ราชานุภาพ และหม่อมเจ้าจงจิตรถนอม ดิศกุล พระธิดาพิมพ์จุลเกล้า ถวาย สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในวโรกาสฉลองพระชนมายุ ครบ 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535, หน้า 173.
- เจตนา นาควัชร (2538), วิฤทธิของมนุษยศาสตร์ *Humanities in Crisis : A Thai Case Study*, กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2540), ประวัติศาสตร์วัฒนธรรมชุมชนและชนชาติไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. ทางเลือกของการจัดการน้ำ ใน : *มติชนสุดสัปดาห์*, 13-19 พฤษภาคม 2545, 41.
- พรสวรรค์ วัฒนางกูร (2543), คลาสสิกยุโรปและคลาสสิกในวรรณกรรมไทย. ใน *วารสารอักษรศาสตร์* ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน, 112-114.
- พรสวรรค์ วัฒนางกูร (2543), *สองยุคแห่งวัฒนธรรมไวมาร์*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรสวรรค์ วัฒนางกูร (2544), การรับวัฒนธรรมตะวันตกในสังคมไทย ประสบการณ์จากการเรียนภาษาต่างประเทศในยุโรปและประเทศไทย. ใน : *วารสารยุโรปศึกษา*, ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม-ธันวาคม 2544. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. และฉบับภาษาอังกฤษ *Language Learning in Europe and Thailand as a Paradigm of Cultural Transition*. In : *MANUSYA A Journal of Humanities*, Vol. 2., No. 2, September 1998, Bangkok : Chulalongkorn University Press, 86-98.

ยุโรป: ประเด็นด้านการศึกษายุโรป และเยอรมัน

- พรสวรรค์ วัฒนางกูร (2546), ยุโรป: ประเด็นการศึกษาด้านความคิด ภาษาและวัฒนธรรม, ใน จากตะวันออก-ตะวันตกสู่โลกาภิวัตน์ทางปัญญา, ชีระ นุชเปี่ยม (บรรณาธิการ), โครงการเอเชีย-ยุโรปศึกษาภายใต้การสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), หน้า 5-25.
- พรสวรรค์ วัฒนางกูร (2547), อันเนื่องมาแต่กรณีอัตวิสัยนิยมของนักเรียนทุนที่ไปเยอรมนี: การศึกษาต่อที่ยุโรปและเยอรมนี. ใน มติชนสุดสัปดาห์. 17 กันยายน 2547, หน้า 25-26.
- เสน่ห์ จามริก (2523), การเมืองกับการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- วุฒิชัย มูลศิลป์ (2516), การปฏิรูปการศึกษาไทยในรัชกาลที่ 5 สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ 2516.
- วิทย์ วิศุทเวทย์ (2526), ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475 โครงการพัฒนา สังคมศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสง. คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. กรุงเทพฯ : พันนี้พับลิชชิง.

ภาษาต่างประเทศ

- Chetana Nagavajara (1996), Literary Studies and Academia. In : *Comparative Literature from a Thai Perspective, Collected Articles 1978-1992*. Bangkok : Chulalongkorn University Press, 1-17.
- Fontaine, Pascal (2000), "Ein neues Konzept für Europa. Die Erklärung von Robert Schuman 1950-2000". In : *Europäische Dokumentation, Europäische Kommission*, 2. Ausgabe.
- Frühwald, Wolfgang (2001), Die Abwertung der Geisteswissenschaften, in *FAZ (Frankfurter Allgemeine Zeitung)*, 19.2.2001.
- Kühnhardt, Ludger (1999), *Die Zukunft des europäischen Einigungsgedankens c 53, ZEI Discussion Paper*, Zentrum für Europäische Integrationsforschung, (Centre for European Integration Studies), Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn.

- Kühnhardt, Ludger (1999), *Europa auf der Suche nach einer neuen geistigen Gestalt, ZEI Discussion Paper*, c 41. Zentrum für Europäische Integrationsforschung, (Centre for European Integration Studies), Rheinische Friedrich-Wilhelms- Universität Bonn.
- Lämmert, Eberhard (4. Auflage /2000), Der DAAD in der Zeit › Geschichte, Gegenwart und zukünftige Aufgaben- vierzehn Essays. In : *Spuren in die Zukunft*. Der Deutsche Akademische Austauschdienst 1925-2000, Band 1. hrg. von Peter Alter, 131-149.
- Lämmert, Eberhard (2001), Die Tradition der Humanities und ihre Bedeutung für die Zukunft der Universität, Special Lecture at Rice University, Houston.
- Lepenies, Wolf (2001), Kopf oder Zahl ? Die Europäische Union verrät die Geisteswissenschaften. ใน หนังสือพิมพ์ *Süddeutsche Zeitung*, 14.3.2001, 18.
- Nolte, Paul (2002), Die unamerikanische Nation, ใน หนังสือพิมพ์ *Die Zeit*, 23.05.02.
- Serres, Michel (2002), Neue Welt, Altes Denken_Michel Serres zum Verhältnis von Technik und Politik, ใน *S/R/D*, 27.02.2002, สัมภาษณ์โดย Roman Luckscheiter.
- Schleiermacher, Friedrich D.E., Gelegentliche Gedanken über Universitäten in deutschem Sinn: Nebst einem Anhang über eine neu zu errichtende. In: *Die Idee der deutschen Universität: Die fünf Grundschriften aus der Zeit ihrer Neubegründung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1956. <http://www.eng.unibo.it/PortaleEn/University/Bologna+ Process/default.htm>